

II BESKRIVANDE DEL

II.1 KORTFATTAD HISTORISK BESKRIVNING

II.1.1 Kyrkomiljön

Gräsgårds kyrka är belägen på Ölands sydöstra sida. Liksom flera av de kyrkor som finns på öns östra sida ligger Gräsgårds kyrka på den Östra landborgen. Denna består av strandvallar som bildats under de olika utvecklingsstadier som Östersjön gått igenom. På den Östra landborgen går landsvägen. Utmed denna ligger kyrkplatsen i Gräsgård, ungefär mitt i socknen. Här har kyrkan legat sedan tidig medeltid. Namnet Gräsgård anses ursprungligen ha varit namnet på Eketorps borg. Med tiden blev detta också namnet på hela socknen. I socknen finns förhistoriska lämningar från sten- brons och järnålder. Mest framträdande är dock spåren från järnåldern bl a i form av Eketorps borg.

Jordbruket har alltid varit en viktig näring liksom fiske och stenbrytning. Inom socknen finns Gräsgårds hamn som sedan förhistorisk tid varit en viktig plats. Hamnen byggdes ut 1935 och under en tid fanns här fryshus och fiskfiléfabrik. I närheten av kyrkan utvecklades ett sockencentrum med skola, järnvägsstation och handel. Idag finns inte mycket av detta kvar. Järnvägen är nedlagd och spåret upprivet, skolan har stängts och skolhuset är borta. Inte heller finns det idag någon affär i Gräsgård. Kvar finns fiskehamnen och ett levande jordbruk. Söder om kyrkan ligger prästgården. Den såldes 1991 till en privatperson.

Gräsgård var egen kommun fram till 1952 då man uppgick i Ottenby kommun som i sin tur uppgick i Mörbylånga kommun 1967. I kyrkligt hänseende ingår Gräsgård socken sedan 2002 i Sydölands församling och Södra Ölands kyrkliga samfällighet. Hela Gräsgårds socken ingår i det Världsarvsområde som går under beteckningen ”Södra Ölands odlingslandskap”.

Kring den medeltida kyrkan anlades en kyrkogård. Kyrkogården utvidgades åt väster under slutet av 1940-talet. För mer information om kyrkogården, se separat rapport under II Beskrivande del B.

II.1.2 Kyrkobyggnaden

För en beskrivning av kyrkobyggnadens historia har huvudsakligen arkivmaterial från Antikvariskt topografiskt arkiv (ATA) och Kalmar läns museums (KLM) arkiv brukats tillsammans med en artikel av Ragnhild Boström om kyrkan i Gräsgårds hembygdsbok ”Gräsgård mellan hav och hed”.

År	Händelse	Källa
1100-talet	Kyrkans torn byggs.	GH
1200-talet	Tornet höjdes med ett par välvda våningar.	GH
1655	Torntaket belades med spån. Det sägs dock inte vilket material som använts tidigare.	ATA
1758	Tornets byggdes om med en lanternin. Då anskaffades också ytterligare en klocka.	GH
1823	Den medeltida kyrkan, frånsett tornet, revs. Ett nytt långhus och ny sakristia byggdes. Tornet försågs med en enkel ingång i väster.	GH
1830	Kyrkorummet målades.	GH

1884-86	Ombyggnad i nyromansk stil efter Herman Theodore Holmgrens ritningar och under ledning av byggmästare S Carlström, Karlskrona. Tornets medeltida valvsystem och murtrappor revs. I väster byggdes en ny portal krönt av triangelgavel. Tornet försågs med en ny hög spira. Denna avtäcktes med galvaniserad plåt. Fasaderna försågs med rundbågefriser och lisener. Vid sydportalen byggdes vapenhus. Taken på långhus och sakristia belades med spån. Interiört fick valvet en indelning med tvärgående gördelband. Altarpredikstolen togs bort och en ny predikstol placerades på långhusets norra vägg. Nytt altare och ny altaruppsats som kröntes av en triangelgavel. Liknande triangelformade gavlar krönte också sakristians dörrar. Interiört försågs väggarna med rundbågefriser, bårder och kvadermålningar m.m. Mellan altaret och de båda dörrarna till sakristian försågs väggen med en bröstpanel. På läktaren lades nytt golv.	GH
1891	Värmekamin installerades i kyrkorummet.	ATA
1897	Järnsträvor sattes in i den nya tornbyggnaden för att förstärka konstruktionen. En mindre värmekamin installerades i sakristian.	ATA
1909-10	Reparationer av kyrkans exteriör. Okänt vad som gjordes. Entreprenören Kjellberg & Co, Kalmar.	ATA
1912	Ommålning av interiören utförd av målarmästaren C Wetterberg, Kastlösa. Stora delar av väggarnas dekormåleri målades över och bibelspråk målades i norr, söder och öster. Färgskalan gick i grått.	GH
1913	Några av kyrkorummets och korets fönster försågs med öppningsbara bågar, för att skapa bättre ventilation.	ATA
1925-26	Ytterligare förstärkningar gjordes i tornet. I den senare påbyggda delen hade det uppstått sprickor bl.a. till följd av att en del trämaterial ruttnat. Förstärkningarna gjordes med järnstänger och betong.	ATA
1931	Varmluftsanläggning installerades. Ett pannrum byggdes under långhusets norra del. Vid grävningsarbetet för värmeledningskammaren fann man en tvärgående mur 10,5 meter från den västra murväggen. Troligen är detta den medeltida kyrkans östra sida.	ATA
1935-36	Ommålning interiört med samma färgsättning som 1912. Målarmästare C Wetterberg gjorde förslaget men arbetet ska ha utförts av Gustaf Gustafsson, St Sigfrid. Man tog då bort den limfärg som använts vid ommålningen 1912 och använde istället kalkfärg. Ornamenteringen förenklades men bibelspråken behölls intakta. Inventarierna oljemålades och som dekor ådrades eller laserades en del ytor. Bänkinredningen som tidigare varit ekådrad målades i gröngrå nyans. Förgyllda partier omförgylldes. Riksantikvarieämbetet föreslog övermålning av bibelspråk och ornamentik på väggar och valv, men det gjordes först vid renoveringen 1952-53.	ATA
1937	Kyrkan fick ett nytt yttertak av enkupigt tegel. Detta ersatte spåntaket från 1884.	ATA
1946	Elektrisk belysning installerades i kyrkan. Ritningar upprättades av Södra Sveriges Ångpanneförening.	ATA

1949-50	Tornet omtäcktes och spiran byggdes om enligt ritning av Ärland Noreen. Man tog då bort en del av dekorelementen både på tornet och spiran för att förenkla omtäckningen. Delar av tornportalen, pilastrar och socklar, som är av kalksten, höggs om.	ATA, KLM
1952-53	Renovering under ledning av arkitekt Ärland Noreen. Ytterportarna kläddes med koppar enligt ritningar av Noreen. Fönsterna i kyrkorummet och sakristian kompletterades med innanfönster. Innerväggarnas och valvens puts sågs över. Bänkinredningen gjordes sluten och bänkarna kortades av mot långhusets sidor. Omfattningarna kring sakristians dörrar, panelen mellan dessa och altaret samt korsen över nummertavlorna togs bort. Predikstolen sänktes med tre trappsteg. Den gamla dopfunten försågs med en ny fot av kalksten. I vapenhuset avskildes utrymmet under trapporna och dessa utrymmen kom att användas som förråd. I sakristian gjordes nya skåp. Ett kassaskåp murades in i väggen, golvet lades om och en ny ytterdörr togs upp i norr. Målning enligt förslag av arkitekt Noreen och konservator Sven Wahlgren. Takvalvet grått och ljusare väggar. Bibelspräken målades över. Altaruppsatsen i rött och grått, predikstolen i silvergrått och guld, orgelfasaden i smaragdgrönt och guld samt läktarbröstningen i grått med listverk i mörkare grått. Bänkinredningen i grått, rött och ockra. Nytt elektriskt uppvärmningssystem som ersatte varmluftsystem, enligt ritningar av Tor Engström, Kalmar.	GH, ATA
1967	Orgeln renoveras av orgelbyggare Einar Berg, Bromma.	ATA
1980-81	Läktarunderbyggnad efter ritningar av Rolf Berg och ny invändig färgsättning av Sven-Bertil Svensson. Under läktaren inreddes en samlingsaal, toalett, pentry för vaktmästaren och förvaring. Bänkkvarteren kortades fyra rader i väster. Alla invändiga ytor – golv, väggar, tak, dörrar och inredning – målades. Gamla dörrar justerades och tätades. Arkitekten Bergs ritningar frångicks på några punkter. Bland annat byggdes inte den vikvägg som föreslagits i samlingsrummet. I samband med ombyggnadens schaktades för avloppsledning. Man fann då rester av grundmuren till den sakristia som fanns på 1700-talet. Vid slutbesiktningen av arbetena 1981-03-31 deltog bl.a byggnadsentreprenören Karl-Erik Bladh, målaren Kurt Berg, VVS-installatören Kjell Dahlström och elinstallatören Yngve Hansson.	ATA
1987	Exteriör renovering. Gunnar Johanssons byggnadsfirma Värnamo utförde arbetet efter ritningar av arkitektkontor Eriksson och Folenius, Borgholm. Tegeltaket sågs över och lagades vid behov. Fotbrädorna målades. Plåttäckningarna på tornets horisontella listverk ersattes med ny dubbelfalsad kopparplåt. Torntaket kopparplåt och plåttäckningarna på långhus och sakristia kontrollerades. Korset förgylldes. Hängrännor och stuprör av koppar monterades på torntaket och tornets listverk. Befintliga hängrännors funktion kontrollerades. Eventuellt grävdes stenkistor till avvattningsystemet. I förfrågningsunderlaget räknade man med att putsa om hela tornet samt omkring 1/3 av övriga fasader. Alla ytor avfärgades. Trappor,	ATA

	socklar, kolonner, takfotdetaljer m m av kalksten rengjordes. Texterna i fälten över entréportarna i väster och söder fylldes i. Åskledarna sågs över. Ankarslut och övriga järndetaljer på fasaderna rostskyddsbehandlades och målades. Stentavlorna över entréerna rengjordes. Ljudluckor och fönster målades. Trasiga fönsterglas byttes.	
1993	Sanering mot skadeinsekter på vind utfördes med ämnet Permetrin av Ansvar AB.	
2004	Nya radiatorer i sakristian installerades av Rolfs Elektriska, Degerhamn	ATA

II.2 RELATIONS- OCH STATUSBESKRIVNING

II.2.1 Kyrkobyggnaden stomme, exteriör

Förklaring till beteckningar använda i kolumnen för prioritet:

I	Akut	
II	Snarast	Åtgärd inom tre år
III	Kan anstå	Åtgärd avvaktas eller utförs i samband med andra åtgärder

Produkter vid 1987 års utvändiga renovering

Kyrkans senaste utvändiga renovering utfördes 1987 enligt handlingar upprättade av arkitektkontoret Eriksson & Folenius i Borgholm. Handläggare var arkitekt Bengt Folenius. Förfrågningsunderlagets handlingar, som består av administrativa föreskrifter samt byggnads- och målningsbeskrivning, är daterade 1987-01-26. De tillhörande ritningarna, som visar kyrkans fasader i skala 1:100, är också upprättade 1987-01-26.

Till omputsning och lagning av befintlig puts föreskrevs:

Fogbruk	Serponit Kalkfog om fogarna var djupare än 10 mm. I övrigt Serponit Hydrauliskt Kalkbruk
Grundningsbruk	Serponit Kalkgrund
Utstockning och ytputs	Serponit Hydrauliskt Kalkbruk
Avfärgning	Serponit KC-färg

Till avfärgningen av långhus, sakristia och vapenhus i söder föreskrevs att KC-färgen skulle blandas ut med 3 % Gesol, eftersom man misstänkte att det befintliga färgskiktet hade tillsats av vattenglas (silikatfärg). Gesol var en akrylplastblandning som användes för att öka vidhäftningsförmågan. Tornet skulle strykas med KC-färg utan tillsats av Gesol. I ett byggmötesprotokoll från 1987-05-11 anges att KC-färgens kulör skulle vara Serponit 11A, vit. Enligt uppgift från Maxit AB motsvaras kulören idag närmast av NCS edition 1 0500, bruten vit.

Till rostskyddsbehandling av utvändiga detaljer av järn föreskrevs oljemönja. Rostskyddstäckfärg skulle vara Nordsjö På järn. Tidigare linoljefärgsmålade trätytor skulle åter målas med linoljefärg.

För ytterligare detaljer avseende målning hänvisas till förfrågningsunderlaget och övriga handlingar upprättade i samband med renoveringen 1987.

Kulör till utvändig målning av fönster

Kyrkans fönster är målade med linoljefärg i grönt. Färgen är vittrad och blekt. Vid den undersökning som utfördes i samband med vård- och underhållsplanens upprättande framgick att det översta färgskiktet inte har exakt samma kulör mot söder som mot norr. Troligen beror det på att fönstren mot den mer utsatta södersidan målats om senare än norrsidans fönster. Den färg som använts vid den senaste ommålningen av södersidans fönster är mer grå än den äldre färgen mot norr. Nästa utvändiga ommålning av kyrkans fönster bör utföras med linoljefärg i kulören NCS S 7005-G20Y (mörkt grågrön). Kulören stämmer överens med det översta färgskiktet mot norr och det näst översta färgskiktet mot söder.

Långhus och kor, uppfört 1823 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktad. Grundläggningen under västra gavelns mittparti har sannolikt ett annat utförande än resten av långhuset.	-	Rester av den medeltida kyrkans grundläggning finns troligen under långhuset och koret. Grunden till korets vägg mot öster är delvis medeltida.	Sättningskador i kyrkans murar tyder på att grundläggningen är något bristfälligt utförd.	-	
Väggstomme	Kalksten, eventuellt med inslag av tegel. (Vid en skada på sockeln mot väster framträder rött tegel under putsskiktet.)	-	Västpartiet mot tornet samt korets östra vägg består av medeltida murverk.	-	-	
Sockel	Slätputsad. Sockeln bygger ca 2 cm utanför övriga väggytor. Höjden varierar från omkring 40 till 70 cm över mark. Marken intill sockeln är belagd med kalkstensplattor.	Ljust gråblå organisk färg (olja- eller plastfärg)	-	Färgen är tunt målad. Äldre vit färg lyser igenom fläckvis. Skada med bortfall av puts nära mark på långhusets västra gavel, norr om tornet. Några tunna sprickor, bland annat på västra gaveln, nära hörnet mot söder. Även intill stupröret på södra fasadens	III III III	

				västra del, liksom under tre av södra sidans fyra fönster. Smuts och påväxt av alger på fasader mot norr och öster.	III	
Fasad	Spritputs. Slätputsade ytterhörn och fönsteromfattningar	Vit KC-färg	Putsades första gången 1823. Kända fasadarbeten 1884, 1909-10 och 1987. Någon hel omputsning har sannolikt inte utförts.	Smuts och påväxt av alger, särskilt tydligt på slätputsade ytor och på östra gaveln. Bortfall av färg på vissa slätputsade ytor, bland annat i ytterhörn mot sydväst och i fönsteromfattningar mot söder. Även skador i putsskiktet på fönsteromfattning och nisch till södra fasadens fönster längst i öster. Tunna sprickor över och under södra fasadens båda fönster öster om vapenhuset. Tunna sprickor över samtliga fönster mot norr. Missfärgning och mindre bortfall av färg intill sockeln i sydvästra och nordöstra hörnet, samt intill stupröret mitt på norra fasaden. Skadorna orsakade av stigande fukt från mark	III III III III	

Järn- detaljer	Två ankarjärn, ett mot norr och ett mot söder, placerade högt upp nära västra gaveln.	Vit oljefärg.	Från 1897	Lätt rostangripna	III	
Takfot	Slätputsad profilerad gesims samt konsoler av kalksten.	Vit KC-färg	Takfotens fris tillkom 1884. Kända fasadarbeten: Se fasad.	Sprickor över fönsterna längst åt väster, både på norra och södra fasaden. Intill många konsoler sitter fågelbon eller och rester efter fågelbon.	III II	
Tak- stomme	Sadeltak. Takstolar av trä.	-	Takkonstruktion från 1823.	Spår av strimmig trädgnagare, eventuellt pågående angrepp.	II	
Taktäck- ning	Rött enkupigt maskinslaget lertegel. Nockpannor lagda i bruk. På norrsidan är ca 25 rader närmast tornet kramlade. På södersidan är alla pannor kramlade. Ca 25 rader närmast tornet har nya kramlor, som på norrsidan. Läktning ej besiktigad. Troligen finns både bär- och ströläkt. Läkten ligger på underlag av spån och svallbrädor. Intill tornet, där pannorna lagts om, kan det finnas ett modernt tätskikt under läkten.	-	Enkupigt lertegel från 1937. Tidigare var taket spåntäckt. På takstolarna finns spår av kalk, som visar att taket någon gång varit belagt med tegel på öppen läkt. Vid renoveringen 1987 byttes trasiga pannor.	Långhusets vind nås via en öppning från tornets tredje våning. Öppningen är dock igensatt med skivor. Skivorna bör ersättas av en lucka på gångjärn. Svallet har spår efter läckage. Takets täthet bör kontrolleras från vinden. Skick och utförande på läktning och spånbeklädnad bör kontrolleras från utsidan.	II I II	

Avtäckningar	Avtäckningar av koppar vid gavlarna mot öster och väster samt fasadernas hörnkrön.	-	Kopparplåten är troligen från 1950. Plåtdetaljer åtgärdades senast 1987. Plåtaavtäckningen mellan långhusets tak och tornets västra vägg ser ut att ha bytts vid detta tillfälle.	-	-	
Skorsten	Murad av tegel och inklädd med kopparplåt.	-	Det är svårt att med hjälp av tillgängligt foto- och arkivmaterial fastställa exakt när skorstenen byggdes. Det bör ha varit 1931. Kopparinklädnad från 1950.	-	-	
Takavvattning	Hängrännor och stuprör av koppar. Stuprör med utkastare. Tre stuprör på norra sidan, två på södra. Under utkastaren i det nordöstra hörnet samlas vattnet i ett nedgrävt betongrör. Under utkastarna mot nordväst och sydväst samlas vattnet i gallerförsedda försänkningar av gjuten betong. Övriga utkastare släpper vattnet på gräsmattan.	-	Större delen av nuvarande takavvattningssystem kan antas vara från 1950. Takavvattning åtgärdades senast 1987.	Lövrensare saknas. Vattnet rinner inte undan från betongröret och de gjutna försänkningarna. Inte heller lösningen med utkastare över gräsmattan verkar fungera, då fasaderna har tydliga fuktskador över sockeln. (Befintliga utkastare skulle enligt arkitektens beskrivningen inför 1987 års renovering ha tagits bort och ersatts med anslutningar till stenkistor, placerade 3 meter ut från fasaden. Det är osäkert om stenkistorna utfördes.)	II II	

Fönster	Långhuset har fyra höga rundbågiga fönster mot söder och fem mot norr. Karmar och bågar av trä. Varje fönster har sex bågar. Fönsterna har dubbelt glas, i separata yttre och inre bågar. Klarglas. Två fönster mot söder och tre mot norr är försedda med en öppningsbar båge.	Grön linoljefärg	Fönsteröppningarna fick sin nuvarande storlek 1823. År 1913 gjordes flera av fönsterna öppningsbara. Innanfönsterna tillkom 1953. Den öppningsbara bågen till norra fasadens fönster längst åt väster ser ut att ha tillkommit senare. Byte av trasiga rutor har gjorts i samband med renoveringar.	Kraftigt flagnande färg. Kittet faller av. Träpluggar skjuter ut. Många fönster har sprickor mellan bågarnas olika delar. De mest skadade fönsterna behöver renoveras av fönsterhantverkare. Tre fönster har spräckta glas. Ersättningsglas bör vara blåst eller maskindraget, ej float. Den nyare bågen till norra fasadens fönster längst åt väster har dålig passform.	II II III	
	På den östra gaveln finns ett runt fast fönster med karm och bågar av trä. Träspröjsar. Klarglas.	Grön linoljefärg	Från 1823.	Kraftigt flagnande färg. Kittet faller av. Ommålning krävs.	II	
Luckor till källare	Utåtgående luckor av trä. Invändigt klädda med plywood.	Mörkbrun oljefärg	-	Kraftig påväxt av alger.	III	
Solbänkar	Kopparplåt	-	Från 1950	-	-	

Sakristia, uppförd 1823 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktad.	-	-	-	-	
Väggstomme	Kalksten, eventuellt med inslag av tegel. (Vid en skada på långhusets sockel mot väster framträder rött tegel under putsskiktet.)	-	Vägg i väster medeltida murverk.	-	-	
Sockel	Slätputsad. Sockeln bygger ca 2 cm utanför övriga väggytor. Marken intill sockeln är belagd med kalkstensplattor.	Ljust gråblå organisk färg (olja eller plastfärg)	-	Färgen är tunt målad. Äldre vit färg lyser igenom fläckvis. Tunna sprickor under fönster mot söder och öster. Smuts och påväxt av alger vid det nordöstra hörnet.	III III III	
Fasad	Spritputs. Slätputsade ytterhörn och fönsteromfattningar	Vit KC-färg	Putsades första gången 1823. Kända fasadarbeten 1884, 1909-10 och 1987. Någon hel omputsning har sannolikt inte utförts.	Generellt mycket smuts och påväxt av alger. Bortfall av färg på slätputsade fönsteromfattningar mot söder och öster, samt på dörrumfattning mot norr. Mot öster och norr även skador i putsskiktet. Tunn spricka över och under fönster mot öster.	III III III	

				Missfärgning intill sockeln mot norr och söder, på grund av fukt från mark.	III	
Takfot	Slätputsad profilerad gesims samt konsoler av kalksten.	Vit KC-färg	Takfotens fris tillkom 1884. Kända fasadarbeten: Se fasad.	Lång horisontell spricka mot norr.	III	
Takstomme	Sadeltak. Takstolar av trä.	-	Takkonstruktion från 1823.	Taket kan inte inspekteras från insidan. En inspektionslucka bör ordnas.	II	
Taktäckning	Rött enkupigt maskinslaget lertegel. Nockpannor lagda i bruk. Alla pannor kramlade på södra sidan, men inga mot norr. Underlaget ej besiktat. Troligen utfört med bär- och ströläkt på spån och svall.	-	Enkupigt lertegel från 1937. Vid renoveringen 1987 byttes trasiga pannor.	Taket kan inte inspekteras från insidan. En inspektionslucka bör ordnas. Skick och utförande på läktning och spånbeklädnad bör kontrolleras från utsidan.	II II	
Avtäckningar	Avtäckningar av koppar vid gavlarna mot öster och väster.	-	Kopparplåten är troligen från 1950. Plåt detaljer åtgärdades senast 1987. Plåtavtäckningen mellan sakristians tak och korets gavel mot öster ser ut att ha bytts vid detta tillfälle.	-	-	
Takavvattning	Hängrännor och stuprör av koppar. Stuprör med utkastare. Stuprör placerade i hörnen mot sydost och nordost. Utkastarna släpper vattnet på gräsmattan.	-	Större delen av nuvarande takavvattningssystem kan antas vara från 1950. Takavvattning åtgärdades senast 1987.	Lövensare saknas. Vattnet rinner inte undan, vilket orsakat fuktskador på fasaderna.	II II	

Ytterdörr mot norr	Utåtgående vänsterhängd spegeldörr av trä, utvändigt klädd med kopparplåt.	Inv: Ljust beige täckmålad oljefärg till speglar. Mörkare beigerosa ton på lister. Gul linoljelasyr på ramar.	Dörren togs upp vid kyrkans renovering 1952-53.	Dörren kan inte öppnas. Provisoriskt anordnad låsning med ståltråd. Dörrbladet mycket smutsigt invändigt.	II II	
Fönster	Sakristian har ett rundbågigt fönster i söder och ett i öster. Karmar och bågar av trä. De har vardera sex bågar. Fönsterna har dubbelt glas, i separata yttre och inre bågar. Klarglas. En båge per fönster är öppningsbar.	Grön linoljefärg	Fönsteröppningarna fick sin nuvarande storlek 1823. Fönsterna gjordes öppningsbara 1913. Innanfönsterna tillkom 1953. Byte av trasiga rutor har gjorts i samband med renoveringar.	Kraftigt flagnande färg. Kittet faller av. Träpluggar skjuter ut. Fönsterna behöver åtgärdas av fönsterhantverkare. Fönstret mot öster har en spräckt ruta, och en ruta med ett runt hål i. Ersättningsglas bör vara blåst eller maskindraget, ej float.	II II	
	I den östra fasaden sitter ett runt fast fönster av trä.	Grön linoljefärg	Från 1823. Från början har fönstret troligen haft spröjsar.	Kraftigt flagnande färg. Kittet faller av.	II	
Solbänkar	Kopparplåt	-	Från 1950	-	-	
Trappa	Trappa av gjuten betong med plan- och sättsteg av kalksten. Fem plansteg och ett trapplan (sex steghöjder).	-	Från 1952-53.	Sättstegen lösa till två steg.	II	
				Räcke saknas.	III	

Torn, nedre delen medeltida ursprung, övre delen inklusive spira 1884 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktad		1100-tal	-	-	
Väggstomme	Kalksten. Övre delen invändigt påbyggd med armerad betong. Enligt artikel i Ölandsbladet 1927-11-22 förstärktes väggarna med ett 35 cm tjockt betonglager armerat med 15 mm tjocka rundjärn. Förstärkningen förankrades i det äldre murverket med 24 tjocka genomgående järn.		Nedre delen uppförd på 1100-talet. Övre delen från 1884. Den övre delen har förstärkts 1897 med järnsträvor och 1925-26 med järnstänger och betong.	-	-	
Sockel	Slätputsad. Sockeln bygger ca 2 cm utanför övriga väggytor. Marken intill sockeln är belagd med kalkstensplattor.	Ljust gråblå organisk färg (olja eller plastfärg)	-	Färgen är tunt målad. Äldre vit färg lyser igenom fläckvis. Tunn spricka på södra fasaden, nära västra ytterhörnet.	III III	
Fasad	Spritputs. Slätputsade omfattningar vid ljudluckor och blinderingar efter f d ljudluckor, samt omkring små fönster. Partiet kring ljudluckorna är försänkt och krönt av slätputsade rundbågefriser. I gavelrösten mot norr och söder finns slätputsade blinderingsbågar. Mitt på tornet finns en	Vit KC-färg	Okänt när den medeltida delen av tornet putsades första gången. Den övre delen putsades vid uppförandet 1884. Även den nedre delens puts kan ha lagats i samband med detta. Putsarbeten har sedan utförts 1909-10 och 1987. Vid det senaste tillfället knackades putsen ner på tornets nedre del i	Mycket smuts och påväxt av alger på tornets övre del, mest mot norr och söder. Vittrad färg på slätputsade ytor. Sprickor i putsen i valvet, nära fasadliv, på ljudluckans muröppning mot norr.	III III III	

	slätputsad gördelgesims.		väster, söder och norr. Därmed finns ingen medeltida puts kvar. Bomhål mm på tornets nedre del dokumenterades av Kalmar läns museum, ritn från 1987. Dnr 710/87. Från långhusets vind kan man på tornets östra vägg se spår efter det äldre långhusets takprofil. Här finns också bevarad äldre puts vars ålder är okänd.	Kraftiga skador i gördelgesimsens puts, i hörnen mot sydost, nordost och nordväst.	II	
Järn- detaljer	Stor mängd ankarjärn	Vit oljefärg.	Från 1897 och 1925	Lätt rostangripna	III	
Takfot	Slätputsad profilerad gesims och putsade konsoler.	Vit KC- färg	Takfotens fris tillkom 1884. Kända fasadarbeten: Se fasad.	Intill många konsoler sitter fågelbon eller och rester efter fågelbon. Bortfall av färg i det sydvästra hörnet.	III III	
Tak- stomme	Sadeltak. Takstolar av trä.	-	Tillkom 1884 då tornet byggdes om.	-	-	
Taktäck- ning	Kopparplåt. Underlagets utförande har inte besiktats.	-	När det nuvarande taket byggdes 1884 var det klätt med galvaniserad plåt. Tornets sadeltak är liksom spiran klädd med kopparplåt sedan 1949-50. Takets utförande från 1884 förenklades. Kopparplåten kontrollerades senast i samband med renoeringen 1987.	Taket är svårt att inspektera från insidan. Säkrare fast steg eller lejdare bör ordnas.	II	

Spira	Kopparplåt. Underlagets utförande har inte besiktats. Bärande konstruktion av trä.		När spiran byggdes 1884 var den klädd med galvaniserad plåt. Omtäckning med kopparplåt 1949-50. Då förenklades spirans utformning genom att flera dekorativa utsmyckningar togs bort. Spiran har troligen varit försedd med ur före 1950, enligt muntlig uppgift och äldre ritningar. Kopparplåten kontrollerades senast i samband med renoveringen 1987. Korset förgylldes.	Spiran är svår att inspektera från insidan. Säkrare fast stege eller lejdare bör ordnas.	II	
Avtäckningar	Avtäckningar av koppar på gördelgesims och på västportal.	-	Kopparplåt från 1987 till gördelgesims och från 1950 på västportal.	-		
Takavvattning	Hängrännor och stuprör av koppar. Stuprör placerade på östra fasaden, vid hörnen mot sydost och nordost. Vattnet släpps ut på långhusets tak.	-	Tornets takavvattning är från 1987.	Skador i gördelgesimsens puts beror sannolikt på att takavvattningen är underdimensionerad eller på annat sätt olämpligt utformad.	II	
Västportal	Rundbågeformad perspektivportal krönt av ett trekantigt tympanonfält. Valvbågarna är slätputsade och tympanonfältet spritputsat. Över dörren en halvrund inskriptionsplatta av röd kalksten. Valvbågarna bärs upp av pilastrar i grå kalksten.	Vit KC-färg på putsade ytor	Omfattning och inskriptionsplatta från 1884. Omfattningens pilastrar och socklar i kalksten ska ha huggits om 1949-50.	Vittrad färg på portalens båda sidor. Spricka i putsen i valvets överkant. Sot och små sprickor på kapitälerna. Spricka i nedre delen av pilaster	III III III III	

				på portalens norra sida.		
Port mot väster	Inåtgående pardörr av trä. Gångdörr till vänster. Dörrblad byggda som ramar utvändigt klädda med stående panel, täckt av kopparplåt. Ursprunglig ålderdomlig beslagning bevarad invändigt. Handtag av koppar från 1950-talet utvändigt. Kompletterad med nytt lås. Släplista av gummi mot golv.	Ljust gråbeige täckmålad oljefärg till panel. Gul linoljelasyr på ramar. Mörkt gröngrå oljefärg på beslag.	Porten är troligen från 1884. Vid renoveringen av kyrkan 1952-53 kläddes dörrbladen med kopparplåt med motiv efter ritning av Ärland Noreen.	Kraftigt flagnande färg på dörrbladens stående panel. Några av kopparbeklädnadens spikar skjuter ut.	II II	
Fönster	I nedre delen av tornet finns två smala fasta rundbågiga fönster, ett i norr och ett i söder. Karm och bågar av trä. Fönsterna har enkelt glas. Klarglas.	Grön linoljefärg	Troligen från 1884 då tornet byggdes om.	Något vittradt färg på fönsternas nedre delar. Fönstret mot norr har en spräckt ruta. Ersättningsglas bör vara blåst eller maskindraget, ej float.	II II	
	I tornets övre del finns fyra små fasta rektangulära fönster, ett i varje väderstreck. Karm och båge av trä. Fönstret mot norr har besiktigats från insidan. Övriga tre fönster har inte kunnat besiktigas.	Grön linoljefärg	Troligen från 1884 då tornet byggdes om.	Det fönster som besiktigats, mot norr, saknade glas. Färgen var vittradt. Övriga tre fönster har troligen samma skador.	II	

Luckor i väggen	Fyra luckor i trä, en i varje väderstreck. Konstruerade som bräddörrar med stående brädor utvändigt. Luckorna mot N och S sidohängda inåtgående, luckorna mot Ö och V utförda som skjutluckor på skenor.	Brun/Svart linoljefärg.	I samband med förstärkningarna av tornet 1925-26 murades fyra av ljudluckorna, två i öster och två i väster, igen. Övriga fyra kvarvarande luckor, en i varje väderstreck, kortades av i underkant. Nuvarande luckor kan alltså inte vara äldre än från 1926.	-	-	
Solbänkar	Kopparplåt	-	Från 1950	-	-	
Trappa	Trappa av kalksten vid västportalen. Den del av trappan som ligger utanför fasadlivet har två plansteg och ett vilplan. (tre steghöjder) Därtill kommer ett steg upp till det plan av kalksten som rymms inom muröppningen. (Sammanlagt fyra steghöjder.)	-	Av stenarnas varierande skick och huggning framgår att de är från olika tider. Några stenar har troligen bevarats från 1822.	Trappans sättsteg har kraftigt varierande höjd. En sten i det nordvästra hörnet är spräckt. Viss omfogning behövs till övriga stenar.	III II	
Trapp-räcke	Handledare av svartmålat järnrör längs den södra sidan av portalen.	Svart oljefärg.	Från 1987.	Räcket sitter inte fast i väggen ordentligt. Den svarta färgen flagar. Ännu inga rostangrepp.	II II	

Vapenhus i söder, uppfört 1884 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktigad	-	Från 1884 då det södra vapenhuset byggdes.	-	-	
Väggstomme	Kalksten, eventuellt med inslag av tegel.	-	Från 1884.	-	-	
Sockel	Mot öster och väster: Slätputsad. Sockeln bygger ca 10 cm utanför övriga väggytor. Marken intill sockeln är belagd med kalkstensplattor. Mot söder: Sockel av grå kalksten, huggen med lodräta ränder.	Ljust gråblå organisk färg (olja- eller plastfärg)	Troligen från 1884. Utförandet skiljer sig något från socklarna på resten av kyrkan.	Färgen är tunt målad. Äldre vit färg lyser igenom fläckvis.	III	
				Mot väster: algpåväxt och bortfall av färg intill stuprör och vid innerhörn.	III	
				Mot öster: Tunna sprickor i putsen vid stupröret, bortfall av färg vid innerhörn.	III	
				Stor mängd fågelspillning i innerhörnet.	II	
Fasad	Spritputs. Slätputsade fönsteromfattningar, hörn, dörromfattning och ett försänkt dekorativt trepass över portalen.	Vit KC-färg	Putsades första gången 1884. Kända fasadarbeten 1909-10 och 1987. Någon hel omputsning har sannolikt inte utförts.	Smuts och påväxt av alger, särskilt på fasader mot söder och öster. Bortfall av färg på slätputsade ytor mot söder och väster. Spricka under fönstret mot väster.	-	

Takfot	Slätputsad profilerad gesims.	Vit KC-färg	Kända fasadarbeten: Se fasad.	Fågelbo i innerhörnet på vapenhusets östra sida. Bortfall av färg mot öster.	II III	
Takstomme	Sadeltak. Takstolar av trä.	-	Takkonstruktion från 1884	-	-	
Taktäckning	Rött enkupigt maskinslaget lertegel. Nockpannor lagda i bruk. Alla pannor kramlade på båda takfallen. Underlaget ej besiktigt. Troligen utfört med bär- och ströläkt på spån och svall.	-	Enkupigt lertegel från 1937. Vid renoveringen 1987 byttes trasiga pannor.	Taket kan inte inspekteras från insidan. En inspektionslucka bör ordnas. Invändigt finns en vattenskada i vapenhusets nordöstra hörn. Skick och utförande på läktning och spånbeklädnad bör kontrolleras från utsidan.	II I	
Avtäckningar	Avtäckningar av koppar vid gavlarna mot norr och söder samt fasadernas hörnkrön.	-	Kopparplåten är troligen från 1950. Plåt detaljer åtgärdades senast 1987.	-	-	
Takavvattning	Hängrännor och stuprör av koppar. Stuprör med utkastare. Stuprör placerade i hörnen mot sydost och sydväst. Utkastarna släpper vattnet på gräsmattan.	-	Större delen av nuvarande takavvattningssystem kan antas vara från 1950. Takavvattning åtgärdades senast 1987.	Lövrensare saknas.	II	
Sydportal	Rundbågig perspektivportal vars valvbågar är slätputsade. Över dörrpartiet ett spritputsat tympanonfält dekorerat med en försänkt, slätputsad trepass. Halvrund kalkstensplatta med inskription över dörren.	-	Omfattning och inskriptionsplatta från 1884.	Sprickor i putsen på omfattningens västra sida.	III	

Port mot söder	Inåtgående pardörr av trä. Gångdörr till vänster. Dörrblad byggda som ramar utvändigt klädda med stående panel, täckt av kopparplåt. Ursprunglig ålderdomlig beslagning bevarad invändigt. Handtag av koppar från 1950-talet utvändigt. Släplista av gummi mot golv.	Ljust gråbeige täckmålad oljefärg till panel. Gul linoljelasyr på ramar. Mörkt gröngrå oljefärg på beslag.	Porten är från 1884. Vid renoveringen av kyrkan 1952-53 kläddes dörrbladen med kopparplåt med motiv efter ritning av Ärland Noreen.	Kraftigt flagnande färg på dörrbladens stående panel. Några av kopparbeklädnadens spikar skjuter ut. Släplisten har delvis lossnat. Lås behöver repareras eller kompletteras.	II II II II	
Fönster	Två smala fasta rundbågiga fönster, ett i öster och ett i väster. Karmar och bågar av trä. Enkelt glas. Klarglas.	Grön linoljefärg	Från 1884 då vapenhuset uppfördes.	Bortfall av kitt på fönster mot väster. Fönstret mot öster i sämre skick. Kraftigt flagnande färg. Kittet faller av. Träpluggar skjuter ut.	II II	
Solbänkar	Kopparplåt	-	Från 1950	-	-	
Trappa	Trappa av kalksten vid sydportalen. Den del av trappan som ligger utanför fasadlivet har två plansteg och ett vilplan. (tre steghöjder) Därtill kommer ett steg upp till det plan av kalksten som ryms inom muröppningen. (Sammanlagt fyra steghöjder.)	-	Av stenarnas varierande skick och huggning framgår att de är från olika tider. Några stenar har troligen bevarats från 1822.	Trappans sättsteg har varierande höjd. Stenarna har förskjutits. En sten mot väster är spräckt. Omfogning alternativt hel omläggning behövs.	III II	
Trapp-räcke	Handledare av svartmålat järnrör längs den östra sidan av portalen.	Svart oljefärg.	Från 1987.	Den svarta färgen flagnar. Ännu inga rostangrepp.	II	

II.2.2 Kyrkobyggnaden interiör

Fönster och dörrar i ytterväggar redovisas under II.2.1 Kyrkobyggnaden stomme, exteriör. Innerdörrar beskrivs under det rum som dörren öppnas åt.

Fast inredning i kyrkorum, kor, och på läktare beskrivs dels under II.2.4, dels i den bifogade rapporten ”Inventeringsprotokoll för Gräsgårds kyrka” daterad 2002-05-08 och utförd av konservator Anna Billing-Wetterlundh vid Jönköpings länsmuseum. Fast inredning i övriga utrymmen redovisas nedan. Lösa inventarier redovisas dels under II 2:5, dels i den ovan nämnda rapporten från Jönköpings länsmuseum.

Uppgifter avseende konstruktion och material för i samband med 1981 års arbeten nyuppförda eller förändrade byggnadsdelar har sammanställts med hjälp av rumsbeskrivning och ritningar upprättade av arkitekt Rolf Bergh, Stockholm.

I nedanstående kolumn ”Färg: kulör och material” anges endast kulör enligt okulär besiktning.

Beteckningar på rum överensstämmer till stora delar med den som användes vid 1981 års renovering.

Förklaring till beteckningar använda i kolumnen för prioritet:

I	Akut	
II	Snarast	Åtgärd inom tre år
III	Kan anstå	Åtgärd avvaktas eller utförs i samband med andra åtgärder

Färgtyper vid 1981 års invändiga renovering

Kyrkans senaste invändiga renovering projekterades av arkitekt Rolf Bergh, Stockholm. Handlingarna, som bestod av en rumsbeskrivning och sex ritningar var daterade 1979-03-02. Det verkar inte ha upprättats någon separat målningsbeskrivning. Färgsättning utfördes av Sven-Bertil Svensson från Mörbylånga, men något färgsättningsförslag har inte kunnat återfinnas. I ett brev till kyrkorådet i Gräsgård ger Riksantikvarieämbetet en generell anvisning avseende målning. ”Vid ommålning av äldre väggytor, paneler och inredning skall traditionella färgtyper såsom kalkfärg och oljefärg användas.” Sven-Bertil Svensson har berättat (2007-11-06) att man använde kalkfärg till putsade väggar och tak, men att målarna hade problem att få färgen att fästa. Problemen antogs bero på att kalkfärgen vid föregående renovering blandats med vattenglas (silikatfärg). Lasyrmåleri på dörrar, bänkar och övrig fast inredning utfördes med linoljebaserad lasyr. Grundfärgen kan enligt Svensson möjligen ha utförts med alkydoljefärg. Ny panel i samlingsrum och kapprum har enligt Svensson troligen målats med en fabriksstillverkad lasyr framställd av linolja, alkydolja, pigment, och bivax. Gipsväggar med glasfiberväv målades med latexfärg. Trägolven

målades först med linoljebaserad lasyr och därefter med opigmenterad alkydoljelack. Målaren Kurt Berg, som utförde arbetena, har kontaktats per telefon 2007-11-19. I motsats till Sven-Bertil Svensson har Berg inget minne av att det var svårt att få kalkfärgen att fästa vid väggarna.

Eventuellt finns det handlingar med värdefull information från renoveringen som skickats till Landsarkivet i Vadstena. Arkivhandlingarna i Vadstena bör studeras innan nästa invändiga renovering.

Utvändig nedgång till pannrum (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Vilplan och trappsteg	Gjuten betong.	-	Från 1931.	-	-	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalk- eller KC-färg	Från 1931	Vittrad färg.	III III	
Tak	Luckor utgör tak					

Pannrum (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Gjuten betong.	-	Från 1931	Skräp och smuts. Städas.	II	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalk- eller KC-färg	Från 1931	Vittrad färg. Hål efter gamla installationer	III	
Tak	Gjuten betong.	-	Från 1931	-	-	
Dörr med överljus	Vänsterhängd Bräddörr. Över dörren sitter ett fast rektangulärt träfönster med tre rutor.	-	Från 1931	-	-	

Övrigt			Pannrummet byggdes 1931 då varmluftskammare installerades i kyrkan. Än idag finns denna kammare kvar samt den glugg, försedd med ett litet fönster, genom vilken man skyfflade in kol eller koks i pannrummet.			
--------	--	--	--	--	--	--

Vapenhus i väster (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kvadratiska kalkstensplattor		Det finns ingen uppgift om när kalkstensgolvet lades in. Troligen gjordes det i samband med renoveringen 1884.	Springorna mellan stenarna bör fogas om.	III	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Målades senast 1980-81.	Skador i putsen omkring porten i väster. Mycket smuts i fönsternischerna	III II	
Tak	Pärilsponspanel	Bruten vitgul oljefärg	Panelen tillkom troligen i samband med ombyggnaden av tornet 1884. Eventuellt ommålad 1980-81.	-	-	

Dörrar	Mot samlingsrum: Pardörr utförd som spegeldörr, indelad i tre fält. Ålderdomlig beslagning.	Ljust beige oljefärg, och orange lasyr till speglar. Gul lasyr på ramar. Mörkt gröngrå oljefärg på belag.	Dörren är troligen från 1884. Ommålad 1980-81.	Sprickor mellan ram och speglar. Bortfall av färg och spackel på ram och speglar.	III III	
	Mot förråd i söder: Slät vänsterhängd trädörr	Brungrå oljefärg	Från 1952-53.	-	-	
	Mot förråd i norr: Slät högerhängd trädörr	Brungrå oljefärg	Från 1952-53.	-	-	
Trappor	Trappor av trä mot norr och söder upp till tornkammare är av trä och målade.	Grågrön oljefärg	Trapporna byggdes i samband med ombyggnaden av tornet 1884.	-	-	
Trapp- räcke	Rund handledare av trä med infästningar i väggen av järn.	Grågrön oljefärg	Från 1884 eller 1952-53.	-	-	

Västra vapenhusets förråd i söder och norr, byggda 1952-53(se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kvadratiska kalkstensplattor	-	Se vapenhus i väster.	Se vapenhus i väster.		
Vägg	Målad och avfärgad puts	Grå oljefärg till bröstning. Svart rand. Vit kalkfärg till väggarnas övre del.	Murverket är medeltida. Väggarna målades 1952-53 då förrådet byggdes.	Putsskador på väggar i förråd mot norr.	III	
Tak	Trätrappan till tornet utgör tak					

Samlingsrum och kapprum (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv. Brädorna lagda i Ö-V riktning vid f d mittgång, N-S vid sidorna.	Röd oljefärg och klarlack	Brädorna har varierande ålder. Ingen uppgift finns om omläggning av kyrkans golv. Vissa ytor har gamla handhyvlade brädor. Golvet målades om 1980-1981.	Golvet sviktat och har sjunkit i rummets sydvästra hörn.	II	
Sockel	Hög profilerad träsockel vid panelklädda väggar.	Ljust beige lasyr	Från 1980-81	-	-	
Väggar	Mot söder och väster: puts.	Bruten vit kalkfärg	Väggen mot tornet från 1100-talet och långhusets vägg i söder från 1823. Avfärgades 1980-81.	Fuktskador med bortfall av puts nära golv i det sydvästra hörnet.	III	

	Övriga väggar klädda med profilerad stående locklistpanel	Ljust beige lasyr	Från 1980-81	Smuts över radiatorn vid fönstret i söder.	II	
Taklist	Tunn fyrkantslist av trä.	Ljust gråbeige lasyr	Från 1980-81	-	-	
Tak	Ohyvlade spontade brädor	Grågrön lasyr	Från 1980-80. Bakom detta tak finns troligen ett äldre pärlspontat tak likt det som finns i vapenhuset i väster och som framskymtar under läktaren i långhuset. Detta tak är från 1884.	-	-	
Dörrar	Mot kyrkorum: Modern pardörr utförd som spegeldörr, indelad i tre fält.	Ljust beige oljefärg, och orange lasyr till speglar. Gul lasyr på ramar.	Från 1980-81	-	-	
	Mot förråd: Högerhängd modern trädörr, utförd som spegeldörr.	Mot förråd: Vit oljefärg Utsida: Ljust beige oljefärg, och orange lasyr till speglar. Gul lasyr på ramar.	Från 1980-81	-	-	

	Mot HWC: Högerhängd modern dörr som mot samlingsrum är klädd med samma profilerade stående locklistpanel som väggarna. Toalettbeslagning.	Ljust beige lasyr mot samlingsrum. Vit oljefärg på insidan.	Från 1980-81	Smutsig på den panelklädda sidan.	II	
Pelare	I rummet finns fyra av läktarens pelare.	Orange och gul lasyr till kapital respektive skaft och socklar. Förgyllda detaljer.	Pelarna är från 1823 då kyrkans läktare byggdes. Ommålade 1980-81.	Kraftigt flagnande färg och spackel.	III	
Övrigt	Psalmnummertavla på södra väggen.		Psalmnummertavlan är daterad till 1823 med inskription. En likadan tavla förvaras på andra våningen i tornet. De är skänkta till kyrkan av Sven Nilsson I Gammalsby.	-		

HWC (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads- del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prio- ritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Plastmatta. Enligt rumsbeskrivning: Tarkett 301 Golvbrunn av plast i nordvästra hörnet.	Gulbrun	Från 1980-81	-	-	
Sockel	Uppvikt plastmatta, lika golv	Gulbrun	Från 1980-81	-	-	
Vägg	Glasfiberväv på gipsskiveklädda regelväggar	Vit latexfärg	Från 1980-81	-	-	
Taklist	Smal trälist	Vit latexfärg	Från 1980-81	-	-	
Tak	Glasfiberväv	Vit latexfärg	Från 1980-81	-	-	
Fast inredning	Toalett, handfat samt handikapphjälpmedel.	-	Från 1980-81	-	-	

Arbetsrum för vaktmästare (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Plastmatta	Gulbrun	Från 1980-81	-	-	
Sockel	Träsockel vid skivklädda väggar	Vit oljefärg	Från 1980-81	-	-	
Vägg	I norr: puts. Övriga väggar: glasfiberväv på gipsskiveklädda regelväggar	Bruten vit latexfärg, även på puts	Från 1980-81	-	-	
Taklist	Smal trälist.	Vit latex- eller oljefärg	Från 1980-81	-	-	
Tak	Glasfiberväv	Vit latexfärg	Från 1980-81	-	-	
Dörr	Vänsterhängd modern trädörr, utförd som spegeldörr.	Mot arbetsrum: Vit oljefärg Utsida: ljus beige oljefärg, och orange lasyr till speglar. Gul lasyr på ramar.	Från 1980-81	-	-	
Fönsterbänk	Kalksten	-	Från 1952-53	-	-	
Fast inredning	Diskvask och köksskåp med vita luckor		Från 1980-81	-	-	

Förråd (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Plastmatta	Gulbrun	Från 1980-81	-	-	
Sockel	Träsockel vid skivklädda väggar	Grön oljefärg	Från 1980-81	-	-	
Vägg	I norr: puts. Övriga väggar: gipsskivor	Grön latexfärg, även på puts	Från 1980-81	-		
Taklist	Smal trälist	Vit latex- eller oljefärg	Från 1980-81	-	-	
Tak	Skivmaterial	Vit latexfärg	Från 1980-81	-		
Fast inredning	Hyllor för städutrustning.					

Långhus och kor (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Långhusets: Brädgolv. Brädorna lagda i Ö-V riktning i mittgång, N-S vid sidorna.	Röd oljefärg och klarlack	Brädorna har varierande ålder. Ingen uppgift finns om omläggning av kyrkans golv. Vissa ytor har gamla handhyvlade brädor. Luckor för varmluftsanläggningen togs upp 1931, bl a i norra bänkkvarteret. Golvet målades om 1980-81.	-	-	
	Långhusets bakre del: Heltäckningsmatta väster om bänkkvarterens sista rader.	Brunmelerad	Matta från 1980-81.	-	-	
	Kor: Brädgolv. Golvnivån ligger ca 20 cm över långhusets golv. Nivåskillnaden tas upp med två låga trappsteg vid mittgång och ett steg vid sidogångar.	Röd oljefärg och klarlack	I koret intill södra väggen syns var kaminen stod från 1891 till 1931. Golvet målades om 1980-1981.	-	-	
	Inom altarring: heltäckningsmatta. Förhöjd golvnivå i två avsatser.	Brunmelerad	Matta från 1980-81.	-	-	
Sockel	Träsockel vid skivklädd vägg i väster. Övriga väggar saknar sockel.	Grå oljefärg	Från 1980-81.	-	-	

Väggar	Ytterväggar och vägg mot torn putsade och avfärgade.	Vit kalkfärg	Väggarna är från 1823 då kyrkan byggde. De omkalkades senast 1980-81.	Sprickor i putsen orsakade av sättningar, framför allt koncentrerat till de fyra ytterhörnen. I övrigt finns relativt omfattande sprickor på den östra gaveln. Stora skador i putsen vid anslutning mellan västra gaveln och långhusets välvda tak. Sprickorna skall hållas under uppsikt och dokumenteras regelbundet.	III	
	Under läktare i väster regelvägg klädd med gipsskivor och glasfiberväv.	Ljust beige latexfärg.	Från 1980-81.	-	III	
Taklist	Mot norr och söder putsad och avfärgad profilerad gesims	Vit kalkfärg	Taklisten tillkom troligen vid renoveringen 1884. Den avfärgades senast 1980-81.	Spricka i putsen över andra fönstret från väster på norrsidan.	III	
Tak	Reveterat och avfärgat trätunnvalv med fem profilerade putsade och avfärgade tvärgående band	Blå lasymålad kalkfärg på släta ytor, vit kalkfärg på tvärgående band	De tvärgående vita banden tillkom i samband med renoveringen 1884. Valvets revetering är troligen från samma tid.	Omfattande sprickbildning i de tvärgående bandens puts. Det finns risk att puts faller ner. Skadorna måste undersökas från lift eller ställning.	I	
Fönsterbänkar	Kalksten	-	Från 1952-53	-		

Fast inredning	Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning.					
Pelare	Under läktaren står två av läktarens pelare. (Övriga fyra pelare finns inne i samlingsrummet.)	Orange och gul lasyr till kapital respektive skaft och socklar. Förgyllda detaljer.	Pelarna är från 1823 då kyrkans läktare byggdes.	Kraftigt flagnande färg och spackel.	III	

Vapenhus i söder (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kvadratiska kalkstensplattor.	-	Från 1884, då södra vapenhuset byggdes.	Vissa stenar har en vittrad yta, med saltutfällningar. Skadorna beror troligen på fuktvandring från mark, i kombination med att rummet saknar uppvärmning och därför tidvis får ett fuktigt klimat. Stenarna bör fogas om.	III III	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Väggar från 1884, då södra vapenhuset byggdes. De avfärgades senast 1980-81.	Fuktskador och bortfall av färg nära golv i hörnen mot sydväst och sydost. Fuktskada intill taket i hörnet mot nordost, troligen beroende på takläckage. Valvformade sprickor över dörröppningar mot norr och söder.	III I III	
Taklist	Putsad hålkälslist avfärgad i vitt.	Vit kalkfärg	Från 1884, då södra vapenhuset byggdes. Den avfärgades senast 1980-81.	Sprickor	III	
Tak	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Från 1884 då södra vapenhuset byggdes. Det avfärgades senast 1980-81.	Fuktskada i nordöstra hörnet.	I	

Dörr	Pardörr utförd som spegeldörr, indelad i tre fält. Ålderdomlig beslagning, mot kyrkorum kompletterad med modern spanjolett.	Ljust beige oljefärg, och orange lasyr till speglar. Gul lasyr på ramar. Mörkt gröngrå oljefärg på beslag.	Dörren är troligen från 1884. Ommålad 1980-81.	Flagnande färg, framför allt på spegelfälten. Iögonfallande spanjolett. Bör målas.	III III III	
------	---	--	--	---	-------------------	--

Passager från kor till sakristia (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv av smala brädor.	Klarlack	Från 1952-53. Golvet lackerades om 1980-81.	-	-	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Passagerna togs upp då sakristian byggdes 1823. Muren i denna del av kyrkan är från 1200-talet. Avfärgades 1980-81.	-	-	
Tak	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Avfärgades 1980-81.	-	-	
Dörrar	Mot kor: två spegeldörrar, indelade i sex fält. På sidan mot koret är speglarna dekorerade med utskjutande runda fält, ett per spegel. På dörrbladens	Ljust beige oljefärg på speglar. Gul lasyr på ramar	Dörröppningarna togs upp 1823 då sakristian byggdes. Nya dörrar lika de gamla gjordes 1952-53. Dörrarna målades om 1980-81.	Flagnande färg och spackel.	III	

	andra sida är motsvarande fält kvadratiska. Dörren i söder högerhängd. Dörren i norr vänsterhängd.	och runda resp. kvadratiska fält.				
Kassaskåp	I den norra passagen är ett kassaskåp av märket HADAK inmurat i väggen		Kassaskåpet murades in i väggen 1952-53.	-	-	

Sakristia (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv av smala brädor.	Klarlack	Från 1952-53. Golvet lackerades om 1980-81.	-	-	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Väggarna är från 1823 då sakristian byggdes. De avfärgades senaste gången 1980-81.	Sprickor över och under fönsterna mot öster och söder. Valvformad spricka över dörröppningen mot norr. Mögel i hörnen mot nordost och sydost.	III III III	
Taklist	Putsad och avfärgad hålkälslist	Vit kalkfärg	Från 1823 då sakristian byggdes.	Sprickor mot öster och norr.	III	
Tak	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Taket är från 1823 då sakristian byggdes. Det avfärgades senaste gången 1980-81.	Tunna sprickor	III	
Fönsterbänkar	Kalksten	-	Från 1952-53.	Spricka i kalkstenen vid fönstret mot öster.	III	

Dörrar	Mot vindfång i norr: Högerhängd spegeldörr, indelad i tre fält.	Ljust beige oljefärg till speglar. Mörkare beige oljefärg till profilerade lister. Gul lasyr på ramar.	Tillkom 1952-53 då sakristians separata ingång togs upp. Ommålad 1980-81.	Sprickor i spegelfältens spackel- och färgskikt. Smutsig på sidan mot vindfånget.	III II	
	Mot passager till kor: två spegeldörrar, med ett stort spegelfält. Dörren till södra passagen vänsterhängd. Dörren till norra passagen högerhängd.	Ljust beige oljefärg på speglar. Gul lasyr på ramar. Orange lasyr till stomme.	Från 1952-53. Utformning samordnad med skåpsinredning. Dörrarna målades om 1980-81.	Trycke saknas på den södra dörren.	II	
Fast inredning	Skåpsinredning av trä.	Ljust beige oljefärg på speglar. Gul lasyr på ramar. Orange lasyr till stomme.	Från 1952-53. Målades om 1980-81.	Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning. Färgskikt i gott skick		
	Liggande textilförvaring i omålat trä.	-	Den liggande textilförvaringen kan ha inskaffats år 2000.	Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning		

Vindfång, sakristia (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten, med infällt skrapgaller.	-	Från 1952-53	-	-	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Från 1952-53	-	-	
Tak	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Från 1952-53	-	-	

Läktare (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	
Golv	Brädgolv. Lutning under bänkinredning i norr och söder. Horisontella ytor i olika nivåer omkring orgelhus.	Röd oljefärg och klarlack	Större delen av golvet kan antas vara från 1884. Väster om orgelhuset är brädorna smalare. Golvet målades om 1980-1981.	-	-	
Vägg	Se långhus och kor					
Taklist	Se långhus och kor					
Tak	Se långhus och kor					
Trappa	På var sida om orgeln finns trappa om två steg. Trapporna är försedda med räcken av trä.	Mörkt gröngrå lasyr	Ålder okänd.	-	-	
Bröstning	Läktarbröstning av trä. Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning					
Fast inredning	Öppen bänkinredning av trä. Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning.					

Tornrum plan 2 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv	Grå oljefärg	Troligen från 1884			
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	På andra våningen kan man se de tjocka murarna från 1100-talet och också flera valvbågar.	Spår av mögel på väggarna. Stora sprickor i väggen mot väster.	II III	
Tak	Avfärgad puts på murade tunnvalv	Vit kalkfärg	På andra våningen kan man se de tjocka murarna från 1100-talet och också flera valvbågar.			
Dörr	Vänsterhängd spegeldörr, indelad i tre fält. Nytt trycke av grå plast.	Ljust beige oljefärg, och orange lasyr till speglar. Gul lasyr på ramar.	Dörren är troligen från 1884. Ommålad 1980-81.	Stor spricka i en spegel.	III	
Trappa	Trappa av trä upp till tornets tredje våning. Vilplan intill norra muren. Gammalt träräcke mot väster, nytt mot öster.	Grå oljefärg på vangstycke mot öster. Orange lasyr på nytt räcke. Övriga delar obeh.	Trappa från 1884, då tornet byggdes om.	-	-	

Övrigt			Här förvaras den andra psalmnummertavlan från 1823.			
	I rummet finns en inklädd orgelfläkt.					

Tornrum plan 3 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv	-	Troligen från 1884.	-	-	
Vägg	Avfärgad puts	Vit kalkfärg	Väggarna är från 1100-talet.	-	-	
Tak	Taket är av gjuten cement. Synliga är några av de järn som förstärker tornets konstruktion.	-	Bjälklaget från 1884 mellan plan 3 och 4 byttes ut 1925-26. Det nya bjälklaget utfördes av armerad betong.	-	-	
Trappa	Trappa och räcke av trä vid norra väggen	-	Troligen från 1884.	-	-	
Lucka	I väggen mot öster finns en öppning till långhusvinden. Öppningen är täckt av fastskruvade mineritskivor.	-	-	Skivorna bör ersättas av en lucka på gångjärn.	II	
Övrigt			På detta våningsplan förvaras en del bänkar, delar av de utsmyckningar som fanns kring sakristians dörrar, resterna av den panel som fanns mellan altaret och sakristians dörrar samt en pärlkrans.			

Tornrum plan 4 (se cd med dokumentationsbilder under flik 15)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Gjuten betong	-	Troligen från 1884.	-	-	
Vägg	Gjuten betong		Då tornet förstärktes 1925-26 stagades konstruktionen med järn och den övre delen av tornet göts in i cement.	-	-	
Tak	Träpanel. I taket syns också några av de järn som förstärker tornets väggar.	-	Trätaket är ursprungligen från 1884 men delar har troligen bytts ut i samband med att tornet förstärktes på 1920-talet. Det sägs då att en del av träkonstruktionen ska ha varit i dåligt skick. Järnen kan vara från 1897 eller 1920-talet.	-	-	
Klockkonstruktion	Träkonstruktion av grova balkar		Troligen från 1884	-	-	

II.2.3 Kyrkobyggnaden installationer

El och tele

Kyrkan försågs med elektrisk belysning vid 1946 års renoveringsarbeten, enligt ritningar upprättade av Södra Sveriges Ångpanneförening. Elanläggningen har utökats och delvis ersatts vid senare tillfällen, främst i samband med de stora invändiga renoveringarna 1952-53 och 1980-81. Handlingar till 1952-53 års arbeten upprättades av ingenjör Tor Engström i Kalmar. Kyrkan försågs då med elektrisk uppvärmning, se vidare nedan. Från den senaste renoveringen 1980-81, då flera rum inreddes under läktaren, har inga handlingar eller ritningar för elinstallationer återfunnits. Eventuellt finns materialet på landsarkivet i Vadstena. Installationerna utfördes av den lokala elektrikern Yngve Hansson.

Huvudcentralen är placerad i förrådet under vapenhusets trappa mot norr. Elcentraler finns också i förrådet intill samlingsrummet och uppe i tornet. I bårhuset finns en undercentral som inte är sammankopplad med kyrkans övriga elsystem.

Strömbrytare till kyrkorummets belysning finns i elcentralen i förrådet under läktaren, intill samlingsrummet. Härifrån regleras plafonderna, sammanlagt nio stycken placerade längs kyrkorummets väggar, med dimmer. De tre ljuskronorna över mittgången regleras med dimmer som sitter innanför dörren från samlingshallen. Av de tre ljuskronorna styrs den första och sista gemensamt, medan den mellersta har en separat dimmer. För belysning av koret sitter fast monterade spotlights uppe vid takgesimsen, dolt bakom konsolerna till ett av de tvärgående banden. Dessa båda armaturer installerades omkring 2001. De styrs med hjälp av fjärrkontroll. Kyrkorummets belysning beskrivs även under II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning, Belysning.

Elrevision utförs vart fjärde år genom avtal med Elektrisk byrå AB i Kalmar. Den senaste besiktningen utfördes 2004.

Service utförs normalt av Rolfs Elektriska AB, Degerhamn.

Fast telefon har funnits i pentryt, men är sedan omkring 2005 inte längre inkopplad.

Brister/skador

Ritningar och handlingar över elinstallationer utförda vid kyrkans senaste invändiga renovering 1980-81 saknas. Om det finns användbart material som skickats till landsarkivet i Vadstena bör detta beställas tillbaka och kopieras. (Prioritet II)

I det anmärknings-PM som upprättades efter elrevisionen 2004 rekommenderades byte av en 50 år gammal tygomspunnen kabel inom tre år. Den aktuella kabeln är ännu inte utbytt. I kyrkan finns många övriga installationer från 1952-53 ännu kvar. Möjligen finns även några kablar från 1946 års installation av belysning. Gamla installationer från 1940-50-tal har 2007 iakttagits i pannrum, vid huvudcentral, till bänkvärmare, i tornets andra våning och på långhusvinden. En mer noggrann besiktning av elinstallationer bör utföras i samband med nästa elrevision. (Prioritet II)

Vatten och avlopp

Kyrkan fick kommunalt vatten och avlopp 1980, när HWC, pentry och städförråd inreddes under läktarens norra del. Arbetena utfördes av den lokala VVS-entreprenören Kjell Dahlström. I de handlingar som upprättades i samband med 1980-81 års renovering finns få uppgifter om VA-anläggningen. WC-stol, handfat och diskbänk finns illustrerade på arkitekten Rolf Berghs ritningar. Delarna nämns också i arkitektens rumsbeskrivning, men det finns inga separata VVS-ritningar eller övriga handlingar upprättade av VVS-konsult som i detalj beskriver anläggningen. Det finns dock en enkel skiss som visar hur avloppsledningen skulle dras. Enligt skissen drogs ledningen från installationerna i långhusets nordvästra del åt öster under kyrkans golv, parallellt med den norra ytterväggen, fram till en befintlig öppning i grunden mellan det andra och tredje fönstret (räknat från väster). Efter genomföringen drogs ledningen i mark utanför kyrkan, parallellt med norra ytterväggen, fram till en tank just utanför kyrkogårdsmuren. Ledningen grävdes enligt skissen ner omkring 0,9-1,0 m under mark, på ett avstånd av 2 m från långhusets norra vägg. Grävningsarbetet utfördes under antikvarisk kontroll från Riksantikvarieämbetets regionkontor i Borgholm. I antikvarie Hella Schulzes rapport från schaktövervakningen anges att den enda lämning av antikvariskt intresse som påträffades var grundmuren efter en sakristia från 1700-talet, två meter rakt norr om långhusets nordöstra ytterhörn.

Vattenmätaren är placerad i det gamla pannrummet i källaren under långhuset.

Under diskbänken i pentry/vaktmästarens rum finns en varmvattenberedare från 1980.

På kyrkogården, intill den norra muren, finns en brunn som används för bevattning. I pannrummet under långhuset finns pump och hydrofor. Hydroforen är av fabrikat Gävle-Galvan AB, Gävle. Den är tillverkad år 1980. Brunnsvattnet pumpas till ett öppet kar väster om kyrkan.

Service av VVS utförs normalt av Dahlströms VVS i Gräsgård.

Brister/skador

Ritningar och handlingar över VVS-installationer utförda vid kyrkans senaste invändiga renovering 1980-81 saknas till stora delar. Om det finns användbart material som skickats till landsarkivet i Vadstena bör detta beställas tillbaka och kopieras. (Prioritet II)

Varmvattenberedaren i pentry/rum för vaktmästare är rostig på undersidan. Skicket bör kontrolleras. (Prioritet II)

I pannrummet finns två pumpar, men endast den ena fungerar. Den trasiga pumpen bör kopplas bort och demonteras. (Prioritet III)

Värme och klimat

Kyrkan var ouppvärmad fram till 1891 då en kamin installerades vid korets södra sida. Kaminen syns på gamla interiörbilder, se bildbilaga under flik 15. År 1897 fick även sakristian en kamin.

1931 installerades centralvärme. Kyrkan värmdes då med hjälp av varmluft från en panna i ett nyinrett pannrum under långhusets norra del. Lufttrummor drogs under kyrkans golv. Installationernas ungefärliga placering framgår av ritning G79/6 under flik 16, Ritningar från ATA.

Varmluftsanläggningen användes bara i omkring 20 år. Vid kyrkans invändiga renovering 1952–53 ersattes anläggningen med elektrisk uppvärmning. Det nya uppvärmningssystemet projekterades av Tor Engström i Kalmar, se ritningar G79/21 och G 79/22 under flik 16. Engström upprättade också ett program för anläggningen, daterat den 31 oktober 1952.

Uppvärmning av kyrkorummet sker med vägghängda elradiatorer och elektriska bänkvärmare. De ursprungliga bänkvärmarna från 1950-talet används fortfarande. Bänkvärmarna är placerade under kyrkorummets bänkkvarter och under bänkarna längs långhusets norra och södra vägg. I kyrkorummet finns även vägghängda radiatorer. På ytterväggen bakom södra korbänken sitter två vägghängda radiatorer från 1950-talet. En radiator av samma ålderdomliga typ sitter även på korets norra vägg. Radiatorn är märkt AB Thermo-Electric, Västerås, 3000 W. I kyrkorummet finns även fyra vägghängda radiatorer från 1981 års renovering. De är placerade vid kyrkorummets västra vägg under läktaren. Radiatorerna är märkta Eldon 2000 W.

På läktaren finns dels två radiatorer från 1950-talet (900 W/radiator) intill västra gaveln dels tre radiatorer från 1981 på läktarbarriärens baksida (effekten ej angiven).

Sakristian har nya oljefyllda elradiatorer från 2004, två mot öster (1000 W + 1000 W) och ett mot söder (1200 W). De oljefyllda radiatorena är av fabrikat LVI.

Handikapptoaletten har en radiator (500 W) från 1981, fabrikat Eldon. Pentryt har en radiator från samma tid (800 W). Samlingsrummet har dels en oljefylld radiator (2000 W) från 2004, under fönstret i söder, dels en radiator (1600 W) från 1981 på innerväggen mot HWC. Övriga utrymmen i kyrkan saknar uppvärmning.

Centralen för kyrkans uppvärmning sitter i förrådet intill samlingsalen. Installationen har gjorts i samband med att rummet inreddes 1980-81. Temperaturen i kyrkorummet regleras med en termostat som är placerad inne i kyrkorummet norr om dörren till samlingsalen. De nyare oljefyllda radiatorerna i samlingsal och sakristia har inbyggda termostater.

Vintertid ställs termostaten för kyrkorummet normalt på omkring 10°C under veckorna. Inför gudstjänster vrids termostaten upp till drygt 20°C. Temperaturen höjs vanligen redan på onsdag eftermiddag eller torsdag. Det gäller även bänkvärmarna. Termostaten ställs åter om till 10°C efter gudstjänst. Temperaturen i sakristian och i rummen under läktaren hålls konstant på omkring 19°C.

Klimatet i kyrkan mäts både med hjälp av en traditionell hydrometer, placerad vid långhusets tvärgång mot söder, och två digitala dataloggrar som mäter och lagrar information om både relativ fuktighet och temperatur. Den ena dataloggern är placerad i predikstolen, den andra sitter i ett skåp inne i sakristian.

Vid det besök som gjordes 2007-10-25, i samband med vård- och underhållsplanens upprättande, var temperaturen i kyrkorummet 12°C. Den relativa luftfuktigheten var samtidigt 66 % RH. Motsvarande värden i sakristian och samlingsrummet var 19°C och 46 % RH respektive 19°C och 43 % RH. I det södra vapenhuset, som saknar uppvärmning, var klimatet ungefär samma som i kyrkorummet. Temperaturen låg på 12°C och luftfuktigheten var 67 % RH.

Brister/skador

I kyrkan finns klimatrelaterade skador. Spår av mögel, som små svarta prickar, finns bland annat på långhusets västra gavel. Möglet tyder på att kyrkorummet tidvis har ett för fuktigt klimat, över 75 % RH. Samtidigt finns det spjälkningsskador på bemålade ytor som visar att klimatet vid andra tillfällen är för torrt. Låg relativ fuktighet uppstår främst i samband med uppvärmning under kalla vinterdagar. Medelnivån på den relativa luftfuktigheten bör ligga mellan 50 och 70 %. Grundtemperaturen mellan förrättningarna skall styras så att årsvariationen i relativ fuktighet blir så liten som möjligt. Det innebär att grundtemperaturen skall vara lägre på vintern och högre under vår och höst. Tiden med förhöjd temperatur i samband med förrättningar skall hållas så kort som möjligt.

Grundtemperaturen i sakristia och samlingsal kan sannolikt sänkas några grader under dagens 19°C utan att luftfuktigheten blir för hög.

Kyrkorummets termostat ger inte den temperatur som vredet ställs in på. Om vredet t ex ställs på 20°C blir temperaturen omkring 28°C. Termostaten bör justeras eller bytas ut. (Prioritet II)

Om anläggningen försågs med timer skulle uppvärmningen av kyrkan kunna påbörjas och avslutas i närmre anslutning till de tider då kyrkorummet används. (Prioritet II)

Det är också önskvärt att styrsystemet utformas så att uppvärmningen kan regleras automatiskt med hänsyn till luftfuktigheten i kyrkorummet. (Prioritet III) Styrsystemet bör även möjliggöra inställning av olika temperaturer i kyrkans olika rum.

Den gamla hydrometer som finns i kyrkorummet är inte kalibrerad. Den visar fel värden för luftfuktighet och bör därför tas bort. (Prioritet II)

Bänkvärmarna från 1953 blir väldigt heta. Värmen skadar bänkinredningens målningsskikt. Ytan på bänkvärmarna är rostig. Många kablar till bänkvärmarna är kvar från 1953. Bänkvärmarna bör bytas ut. (Prioritet III). Även övriga elradiatorer från 1953 bör bytas ut. (Prioritet III)

De tre radiatorerna på läktarbarriärens baksida bidrar troligen till spjälkningen av färgskikten på barriärens framsida. Radiatorerna bör användas med stor försiktighet. Inställningen bör kontrolleras. (Prioritet II)

Utrymmet framför de vägghängda radiatorerna på kyrkorummets västra vägg används för stolförvaring. Stolarnas placering minskar radiatorernas effekt och skulle även kunna utgöra en brandfara. Mängden lösa stolar som får användas i kyrkorummet är begränsad. De stolar som eventuellt aldrig används bör tas bort från kyrkan. (Prioritet II)

På dörren inne i förrådet under vapenhusets trappa mot norr sitter en gammal planritning upprättad av Elektrobyrån i Gärdslösa. Ritningen är inaktuell och bör ersättas av en ny. (Prioritet II).

Det är viktigt att dataloggrarnas information om klimatets variationer över året sammanställs och att de slutsatser som kan dras förmedlas till kyrkans personal.

Ventilation

Installationer för mekanisk ventilation saknas.

Ljud

Större delen av kyrkans nuvarande ljudanläggning installerades troligen i samband med den invändiga renovering 1980-81. Det finns inga handlingar som rör ljudanläggningen arkiverade i ATA, Kalmar Läns Museum eller i församlingens arkiv. Handlingar kan finnas på landsarkivet i Vadstena.

Ljudanläggningen styrs från ett litet mixerbord placerat i det norra bänkkvarterets sista rad, intill mittgången. Mixerbordet är märkt Ackes ljud i Växjö.

Anläggningen har en trådlös och tre fasta mikrofoner. Uttag för de fasta mikrofonerna finns i predikstolen och på fronten av första bänkraden, för kör och ambo. Den trådlösa mikrofonens sändare är placerad i det södra bänkkvarteret. Sändaren och den trådlösa mikrofonen har installerats nyligen.

Två högtalare är nedpendlade från taket över mittgången i långhuset.

Som komplement till den fasta anläggningen används en portabel CD-spelare kopplad till förstärkare med inbyggd högtalare.

Kyrkorummet är försett med hörslina. Slingan ligger i vinkeln mellan vägg och golv. Förstärkare och sändare är placerade i södra korbänken.

Service av kyrkans ljudanläggning och hörslina utförs normalt av Görans TV-Service i Borgholm.

Brister/skador

De instruktionsböcker som ligger i korbänken hör till en äldre sändare för hörslinan. Aktuella instruktionsböcker saknas. (Prioritet II)

Klockringning och lucköppning

Kyrkan har elektrisk klockringning, men saknar automatisk lucköppning. Den elektriska klockringningen har enligt uppgift från Skånska Klockgjuteriet installerats på 1970-talet. De båda motorerna är av fabrikatet Concordia, från Tyskland. Kompletterande installationer och kabeldragningar har gjorts vid senare tillfällen.

Klockringningen styrs via klockautomatik placerad i förrådet under vapenhusets norra trappa.

Ringningen kan även regleras manuellt, från samma plats och från översta tornvåningen.

Klockringningens funktion kontrolleras årligen genom avtal med Skånska klockgjuteriet, Hammenhög. Inspektioner på Öland utförs av Per Johansson och Göran Malmström.

Brister/skador

Automatisk lucköppning saknas. Tidigare öppnades luckorna för hand, men nu utförs ringning med stängda luckor. Finns det önskemål om att installera automatisk lucköppning? Kan mekanisk öppning av luckorna underlättas? Frågorna bör diskuteras.

Åskskydd

Åskledare finns monterad på långhus och torn. Vilket år kyrkan för första gången försågs med åskskydd är inte känt, eventuellt i samband med 1949-50 års utvändiga arbeten. Anläggningen sågs över vid 1987 års exteriöra renoveringsarbeten.

Åskskyddet kontrolleras i samband med revisionsbesiktningen av kyrkans övriga elanläggning vart fjärde år.

Brister/skador

Vid elrevisionen 2004 rekommenderade besiktningsingenjören att åskskyddslinornas fästen förses med blymellanlägg. Ingen åtgärd har hittills vidtagits. (Prioritet III)

Från åskledarna på torn och långhus finns endast två nedledare. Utförandet uppfyller inte dagens normer och skiljer sig även från normalutförandet på kyrkor. Ofta finns minst fyra nedledare. (Prioritet III)

Brandlarm

Kyrkan saknar brandlarmanläggning.

Handbrandsläckare finns i långhuset och på läktaren. I långhuset är den placerad på pelaren just norr om dörren mot samlingsrummet. Här finns även en brandfilt. På läktaren är brandsläckaren placerad på gaveln av den främsta bänkraden norr om orgeln.

Vägledande efterlysande skyltar är monterade över långhusets utgångar mot väster och söder.

I kyrkorummet får man ta in 150 personer. Inga lösa stolar får användas. Läktaren får endast användas av personal och kör.

Från 2005 har myndigheternas rutiner för brandskydd förändrats. Räddningstjänstens brandsyn har upphört och ansvaret för brandskydd ligger genom egenkontroller tydligare på fastighetsägare och verksamhetsutövare. Rutiner för brandskyddsarbetet skall utarbetas. Skriftlig redogörelse för brandskyddet skall upprättas och skickas in till kommunen.

Arbetet pågår inom församlingen och beräknas slutföras under 2007.

Årlig tillsyn av brandsläckare mm utförs genom avtal med Brandab Skydd & Säkerhet i Kalmar.

Tillgänglighet

Vid kyrkans västra entré finns en ramp av gallerdurk upp till trappans näst översta plan. Det återstående steget är omkring 15 cm högt. Den inåtgående dörren saknar tröskel. Från väster kommer man in i ett vapenhus. Mellan vapenhuset och kyrkorummet finns ett samlingsrum. Samlingsrummets golvnivå ligger omkring 10 cm över vapenhusets golv. Nivåskillnaden tas upp genom fast ramp/lutande yta innanför dörröppningen i samlingsrummet.

Samlingsrummets och kyrkorummets golv ligger i samma nivå. Mellan långhus och kor är det en nivå skillnad på omkring 20 cm. Nivåskillnaden tas upp av trappsteg, utan ramp eller räcken.

Särskild plats för uppställning av rullstolar saknas. Rullstolar brukar placeras i mittgången.

1981 inreddes HWC under läktaren.

Som anges under rubriken Ljud ovan är kyrkorummet försett med hörslina.

Brister/skador

Det finns ingen hårdgjord gång fram till någon av kyrkans entréer. Som framgår av ovanstående beskrivning når inte västra entréns ramp ända upp till det översta trappplanet. Tillgängligheten för rörelsehindrade bör ses över. (Prioritet II)

Beslagningen till handikapptoalettens dörr är inte tillgänglighetsanpassad. Beslagen bör bytas ut. (Prioritet II)

Inbrotts- och stöldskydd

Kyrkans inbrotts- och stöldskydd beskrivs i en separat bilaga, ej bifogad.

II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning

(Lösa inventarier redovisas under II.2.5.)

Kyrkans fasta (och lösa) inventarier av trä besiktigades av konservator Anna Billing - Wetterlundh, Jönköpings länsmuseum 2002. Resultatet av besiktningen finns redovisad i rapporten "Inventeringsprotokoll för Gräsgård" daterad 2002-05-08. Rapporten innehåller såväl en allmän bedömning av inredningens (och föremålens) tillstånd, klimat- och förvaringsförhållanden, som en objektsvis redovisning av skador eller andra problem. Analysen föreslår också en handlingsplan för åtgärder och rekommendationer för förebyggande skyddsarbeten. Rapporten bifogas i sin helhet, se bilageförteckning.

Nedan behandlas de delar av kyrkans fasta inredning som inte ingår i Jönköpings läns museums inventeringsrapport. Undantagen är orgelfasaden som ingår i Jönköpings läns museums rapport, men ändå ges en kompletterande beskrivning nedan där även bänkinredning, läktarbröstning, dopfuntar, fasta belysningsarmaturer samt kyrkans klockor behandlas. Även textilförvaringen berörs.

Brister och skador

När det gäller fast inredning bedöms konserveringsåtgärder som akuta för altaruppsatsen och altarmålningen. Den förstnämnda har spjälkningsskador medan målningen är angripen av mögel. Spjälkningsskador har även predikstolen men åtgärder klassas här med prioritering 3 vilket innebär att åtgärder kan senareläggas.

Orgel och orgelfasad

Orgeln, som instrument, behandlas i den inventering av Södra Ölands Kyrkliga Samfällighets kyrkors orglar som utfördes av Börje Tornborg år 2004. Inventeringens uppgifter avseende Gräsgårds kyrkas orgel bifogas, se bilageförteckning. Orgelns tekniska skick bedömdes år 2005 av Anders Sällström vid Mårtenssons Orgelfabrik AB.

Orgelfasaden i nygotisk stil ritades av H T Holmgren. Fasaden har ett tredelat motiv och är rikt dekorerad med trepass, fyrpass, rundbågefriser och spiror. Den nuvarande färgsättningen i beige, vitt och orange samt guld, tillkom vid renoveringen av kyrkan 1980-81.

Brister och skador

Vid bedömningen av orgeln 2005 konstaterades att instrumentet behövde rengöras inom tre år. Under pipstockarna fanns ett läckage som måste åtgärdas. Det förekom också en del mögel i innanmätet. (Prioritet II)

Orgelfasadens målningsskikt är idag i relativt gott skick fränsett de förgyllda partierna. På de delar där förgyllningen fallit bort har en underliggande grön grundfärg blottats. (Prioritet III)

Bänkinredning

Den nuvarande slutna bänkinredningen ritades av Ärland Noren i samband med renoveringen av kyrkan 1952-53. Den ersatte då en öppen, nygotisk bänkinredning. Bänkinredningen fick sin nuvarande färgsättning vid renoveringen 1980-81. Sittbänkarna är laserade i kraftigt gult. Psalmbookshylla, överliggare och golvlister är laserade i mörkt grönt. Bänkgavlar, dörrar och skärmar är målade i beige, listerna i vitt och speglar laserade i orange eller kraftigt gult.

Idag finns en korbänk bevarad vid korets södra vägg. Korbänkar har tidigare funnits på både den norra och södra sidan av koret. För att ge plats åt predikstolens trappa och en kamin stod bänkarna tidigare längre in mot koret. Troligen togs den norra bänken bort vid renoveringen 1952-53. Möjligen var det också då som den södra bänken flyttades till sin nuvarande plats. Sittbänken är laserad i kraftigt gult och överliggaren i orange. Skärmarna är målade i beige med speglar målade i vitt eller laserade i kraftigt gult och laserade lister i orange.

På läktaren finns en öppen bänkinredning. Gavlarna har speglar laserade i orange och ramar målade i beige. Överliggare och psalmbokshyllor är laserade i mörkt grönt och sittbänkarna i orange. Läktarens bänkar är troligen från kyrkans renovering 1952-53.

Brister och skador

Flera av bänkarna, inklusive korbänken, har skador på sittbänkarnas färg- och spackelskikt. Skadorna är störst på de bänkar som är försedda med bänkvärmare. Här skulle en bättringsmålning av skadorna vara gynnsam för det estetiska intrycket. (Prioritet III)

Läktarbröstning

Läktarbröstningen tillkom 1884 efter ritningar av H T Holmgren. Läktarbröstning är helt rak och av trä. Mot kyrkorummet är den dekorerad med fyrpass infällda i runda speglar. Fyrpassen är laserade i orange och speglarna är målade i beige. De omges av vitmålade lister. Spegelarnas bakgrund är laserad i kraftigt gult. Över speglarna finns lister målade i vitt samt lister laserade i orange eller kraftigt gult. Bröstningens överliggare är laserad i orange. Mot läktaren är bröstningen målade i vitt. Färgsättningen tillkom i samband med renoveringen 1980-81.

Brister och skador

På läktarbröstningens sida mot långhuset finns omfattande spjälkningsskador. Skadorna är mest iögonfallande på den profilerade trälisten i botten.

Dopfunter

I kyrkan förvarades länge en cuppa som man tror är från 1603. En tid ska denna ha använts för att pryda krönet på en av kyrkogårdens stigluckor. Vid renoveringen 1952-53 försåg cuppan med nytt skaft och ny fot ritade av arkitekt Årland Noreen. Dopfunten står idag i södra delen av koret.

I kyrkan finns ytterligare en dopfunt från 1907. Den är av ek och tillverkad av Anton Wahledov från Kalmar. Han har även tillverkat dopfunter för S Möckleby, Stenåsa, Mörbylånga och Kastlösa kyrkor samt för flera småländska kyrkor. Denna dopfunt stod i början av 1900-talet mitt i koret framför altaret. Idag står den i den norra delen av koret. Av de båda är det funten av sten som idag används vid dop.

Belysning

I kyrkorummet finns tre ljuskronor av mässing som hänger över mittgången. Samtliga har både elektriskt ljus och plats för stearinljus. Kronan längst bak i kyrkan är från 1857, den i mitten från 1716 och den längst fram av okänd ålder. Den sistnämnda är skänkt till kyrkan av hemmansägaren Jonas Persson i Solberga. På långhusets väggar finns totalt nio elektriska lampetter. I vapenhusen hänger glaslyktor av okänd ålder. I sakristian hänger en mässingskrona från 1716. Den har anpassats för elektricitet och har kvar hållare för stearinljus. Belysningen på läktaren består av lysrör placerade på orgelfasaden.

Textilförvaring

Textilförvaringen är ordnad i sakristian. Här finns skåp för hängande och liggande förvaring. Skåpen är målade i vitt och orange likt övriga inventarier i kyrkan. Vid inventeringen 2002 konstaterades att det fanns mögel i lådskåpets två nedersta lådor. Man rekommenderade att textilierna i lådskåpen täcktes med bomullstyng och att lådorna fick stå något utdragna i väntan på åtgärder som stabiliserar luftfuktigheten. Dessa båda åtgärder har genomförts.

Brister och skador

Vid inventeringen 2002 konstaterades att den liggande textilförvaringen hade för små lådor. Det gjorde att en av de äldre mässhakarna inte fick plats i lådan utan fick vikas över en rulle med syrafritt papper. Man ansåg därför att en bättre förvaring borde ordnas. Detta har inte gjorts. Trots att den liggande textilförvaringens lådor stod utdragna som konservatorerna rekommenderat kunde man också se mögel på en del av de bomullstyger som skyddar textilierna. I inventeringen sägs också att antependier förvaras hängande i bänkkvarteren. Någon sådan förvaring fanns inte 2007. Däremot hade inte det antependium som användes vid altaret, på konservatorernas inrådan, försetts med en kanal istället för de fastsydda ringar som utgör upphängningsanordning. Textilförvaringen bör ses över. (Prioritet II)

Klockor

I tornet hänger två klockor. Storklockan är från 1803 men omgöts 1840 av P&J Mörck, Karlskrona. Lillklockan är från 1758 men omgjuten 1884 av Joh A Beckman&Co, Stockholm. Storklockan har följande inskription: GUDI ALLENA ÄRAN. UNDER KONUNG CARL XIV JOHANS REGERING DÅ J. STOCKESTRÖM VAR PASTOR SAMT JAN JONSSON I EKETORP, PEHR OLSSON I SOLBERGA ÅLDERMÄN GJUTEN I CARLSKRONA AF P. MÖRCK 1840 OCH VÄGER 1 SKPD: 8 LPD: 8 SV: V: JAG ROPAR ÖVER BERG OCH JORD:, KOM HIT TILL MIG OCH HÖR GUDS ORD. O, HERRE HJÄLP, O, HERRE LÅT VÄL GÅ. På lillklockan står det: UNDER KONUNG OSCAR II:s REGERING, DÅ C. WALLANDER VAR PASTOR I GRÄSGÅRD SAMT CARL OLSSON I QVINSGRÖTA OCH PETER ANDERSSON I SOLBERGA VORO KYRKVÄRDAR SAMT JÖNS PERSSON I SOLBERGA KOM:ORDFÖRANDE, GJUTEN I STOCKHOLM AF FIRMAN JOH. A. BECKMAN & C.o. VÄGER 140 KILOGR. GUD ALLENA ÄRAN, KANSKE HÄRNÄST, DÅ KLOCKAN LJUDER, UPPLÅTES GRAVENS PORT FÖR DIG, DEREFORE SALIGE ÄRO DE SOM HÖRA GUDS ORD OCH GÖMMA DET.

II.2.5 Inventarier

Kyrkans fasta (och lösa) inventarier av trä besiktigades av konservator Eva Järnerot, Jönköpings länsmuseum 2002. Resultatet av besiktningen finns redovisad i rapporten ”Inventeringsprotokoll för Gräsgårds kyrka” daterad 2002-05-08. Rapporten innehåller såväl en allmän bedömning av inredningens (och föremålens) tillstånd, klimat- och förvaringsförhållanden, som en objektsvis redovisning av skador eller andra problem. Analysen föreslår också en handlingsplan för åtgärder och rekommendationer för förebyggande skyddsarbeten. Rapporten bifogas i sin helhet, se bilageförteckning.

Under senare år har ett mindre antal inventarier konserverats. År 1998 konserverades en mässhake och en kalkduk vid den textila konserveringsateljén på Kalmar läns museum. Dessa båda föremål förvaras idag på läns museet. Läns museet ansvarade även år 2000 för konserveringen av ett antependium från 1940. På uppdrag av församlingen konserverade Molins guld och silver i Kalmar 1996 en vinkanna i silver från 1775.

Kyrkans inventarier inventerades av antikvarie Lotte Fürst, Kalmar läns museum, 1989. Flera inventarier stöldmärktes då. En uppdatering av inventarieförteckningen gjordes 2006 av antikvarie Monika Rasch på uppdrag av församlingen.

Brister och skador

I rapporten bedöms konservatorsarbeten som akuta när det gäller altarmålningen, den äldre altarmålningen, nummertavlorna samt de båda porträtten i sakristian. Samtliga föremål utom porträttet av Anders Tribberg i sakristian har mögelangrepp. Tribbergs porträtt är i behov av att monteras om. (Prioritet II)

För votivskeppet samt ett antal inventarier som förvaras i tornet, bedöms att konservatorsinsatser bör utföras inom 5-7 år (således senast 2009). (Prioritet II)

II.3 ÖVERGRIPANDE KULTURHISTORISK BEDÖMNING FÖR KYRKOMILJÖ OCH KYRKA

Kulturhistorisk bedömning för kyrkogården finns i separat kyrkogårdsrapport, se Beskrivande del II B.

II.3.1 Generella värden

Som alla andra kyrkobyggnader uppförda före utgången av år 1939 skyddas Gräsgårds kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska, icke-materiella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socknen. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag; kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar. (Se även under flik 13, Lagar och förordningar)

II.3.2 Allmän bakgrund

De öländska kyrkorna har en betydligt högre andel ombyggda medeltidskyrkor än fastlandet. Dessa medeltida sockenkyrkor var i huvudsak uppförda på 1100-talet som enkla absidkyrkor, men byggdes ofta om under 1200-talets orostider och befästes. Under de följande seklernas krig kom kyrkorna ofta att användas som skydd för befolkningen. Krigen, som vid flera tillfällen drabbade ölänningarna och deras kyrkor hårt ända fram till 1700-talet, var en viktig orsak till att det gick långsamt med återuppbyggnad och att underhållet ofta fick stå tillbaka för återanskaffning av nödvändiga inventarier. Vid 1700-talets mitt var kyrkobeståndet i princip oförändrat sedan medeltiden och utgjordes av en brokig samling kombinerade kyrkor och sockenbefästningar vilka också användes som magasin. Att anpassa dessa trånga och dåligt underhållna byggnader för de växande församlingarnas behov var en svår uppgift.

Kyrkorna på Öland har formats av öns relativa fattigdom och isolering, vilket sannolikt har bidragit till att ge lokala självständiga och uppfinningsrika byggmästare utrymme att återanvända och ta tillvara så mycket som möjligt av de äldre kyrkorna. Denna sparsamhet har lett till att proportionsförhållandena vanligen är långt ifrån den klassiska harmoni som förordades av Överintendentensämbetet från 1700-talets mitt och ca 100 år framåt i tiden. Tornen är ofta kraftiga i förhållande till långhuset, lanterninerna något överdimensionerade, fönsterna på tornen gärna små, få och oregelbundet placerade. Närmast de nyklassicistiska idealen kommer de kyrkor på ön som nybyggdes på 1820-talet och framåt.

Från början till mitten av 1800-talet ledde de stabilare politiska och ekonomiska förhållandena tillsammans med en stadigt växande folkmängd till ökad kyrkobyggnadsverksamhet på Öland, liksom i landet i övrigt. På Öland kom dock om- och tillbyggnader att vara vanligare än hel nybyggnad. Genom en kunglig förordning 1759 hade byggande av klockstaplar av trä förbjudits på det träfattiga Öland. De medeltida tornen påbyggdes därför med lanterniner i klassicistisk stil för att hållbara kyrkklockorna.

II.3.3 Kyrkomiljön och kyrkan med fast inredning och inventarier

Den första kända kyrkan i Gräsgårds socken är den stenkyrka som byggdes under 1100-talet. Denna kyrka hade ett kraftigt västtorn, långhus lika brett som tornet samt smalare kor och absid. Under medeltiden byggdes stenkyrkan ut mot öster. Koret blev fullbrett och absiden togs bort. Bild 7, flik 15, visar hur kyrkan byggts till fram till idag. Ritningarna är framtagna av Ragnhild Boström som undersökt kyrkans historia.

Från början av 1500-talet är ytterligare en kyrkplats i Gräsgårds socken känd. I biskop Brasks kapellförteckning omtalas 1515 St Stefans eller St Barbaras kapell i Gärdslösa. Var detta kapell låg är inte känt. En tänkbar plats undersöktes 1874 av fyrmästare A Sidén. Platsen ligger i Össby. År 1972 blottlades platsen på nytt och man såg då en ljus fyrkant i den mörka åkerjorden. Någon närmare utgrävning gjordes dock inte. Platsen är registrerad som RAÄ 55 Gräsgårds socken men om det verkligen är en kapellplats är osäkert. Enligt en lokal sagesman ska det handla om resterna efter ett bortschaktat röse.

År 1634 avbildades Gräsgårds kyrka liksom de flesta andra öländska kyrkor av J H Rhezelius. Han reste på uppdrag av Kammarkollegiet runt i östra Småland och på Öland med uppdraget att avbilda kyrkor och andra sevärdheter i bygden. Genom århundradena har han fått många efterföljare som antingen på uppdrag eller av eget intresse arbetat med att avbilda Ölands kyrkor. Ungefär 100 år efter Rhezelius reste P Frigelius runt på Öland. Hans teckning av Gräsgårds kyrka finns som bild 5, flik 15. På teckningen kan man se att kyrkans klocka då hängde i en holk på tornets västra sida. Denna kyrkklocka hade stulits av holländare 1677 då stora delar av Öland plundrades av danskar och holländare. En ny klocka inköptes. År 1758 flyttades klockan till en nybyggd lanternin. Lanterninen var försedd med en hög spira.

På 1770-talet började man diskutera en utbyggnad av kyrkan. Befolkningen i socknen ökade i antal och det var trångt i kyrkan. Medeltidskyrkan var också mörk. Diskussionerna återupptogs 1805 och 1819. Man hade vid den här tiden en ide om att bygga till korsarmar på kyrkan. Detta blev dock dyrt och tog stor plats på kyrkogården. Därför beslutade man istället att bygga en ny kyrka på samma plats som medeltidskyrkan stod på.

Uppdraget att rita den nya kyrkan gavs till arkitekten C G Blom-Carlsson. Han var verksam under 1800-talets första hälft och arbetade under många år vid Överintendentsämbetet samt som vice stadsarkitekt i Stockholm. Han har bl a ritat Blasieholmskajen i Stockholm och deltagit i ny- och ombyggnader av kyrkor runt om i landet. För Gräsgårds grannkyrka Ås har han ritat lanterninen som byggdes 1820. Arkitekt Blom-Carlsson valde vid arbetet med Gräsgårds kyrka att utgå från ett förslag framtaget av prästen i Högsby N I Löfgren, se bild 6, flik 15. Löfgren hade ett stort intresse för de öländska kyrkorna och hjälpte flera församlingar med uppmätningar och ombyggnadsförslag. I enlighet med Löfgrens förslag valde man att bevara Gräsgårds kyrkas medeltida torn med dess spira från 1758. Till detta fogades ett nytt långhus med kor och sakristia i öster. Arbetet med bygget leddes av byggmästare Johan Söderström.

Perioden 1760-1860 byggdes 23 av de medeltida kyrkorna på Öland om. Av dessa behöll 16 sitt medeltida torn och Gräsgård var alltså en av dessa. Ytterligare en del av den medeltida kyrkan sparades nämligen den östra väggen. Dessa delar utgör idag en del av korväggen i öster.

Det nya långhuset som byggdes blev bredare än den medeltida kyrkan. Koret gjordes fullbrett liksom på medeltidskyrkan. Öster om koret byggdes sakristian. Från denna togs två dörrar

upp, en på var sida om altaret. Man bröt därmed igenom det medeltida murverket. Den nya delen av kyrkan hade en stram klassicistisk utformning med stora rundbågiga fönster och dörröppningar. Hur kyrkan inreddes vet vi inte men man vet att kyrkan hade en altarpredikstol. Denna är utritad på C G Blom-Carlssons ritning som också visar en rektangulär altarring. Om den sistnämnda realiserades är inte känt. Bänkarna förefaller liksom än idag ha varit indelade i tre kvarter åtskilda av gångar från kyrkans ingångar i väster och söder. Se ritning ATA G 79/2.

År 1884 genomfördes en större ombyggnad av kyrkan efter ritningar av Herman Theodor Holmgren och under ledning av byggmästare S Carlström, Karlskrona. Under slutet av 1800-talet blev de så kallade nystilarna på modet. Antikens och renässansens arkitektur blev förebilder för nyklassicismen, nyromaniken och nygotiken. En av de viktigaste förespråkarna för den här utvecklingen var dåvarande chefen för Överintendentsämbetet Helgo Zettervall. Överintendentsämbetet var den myndighet som mellan 1810 och 1918 (då det omvandlades till byggnadsstyrelsen) hade ansvar för det offentliga byggnadsväsendet i Sverige och granskade och godkände alla ritningar till Svenska kyrkans kyrkobyggnader. Helgo Zettervall får sägas vara en av nygotikens främste företrädare i Sverige, vilket präglade flera kyrkor och renoveringar vid den här tiden. Zettervall ville frångå de enkla klassicistiska tegnerladorna och andra kyrkor där arkitekturen formats efter en mer väckelseinriktad liturgi.

En av dem som anslöt sig till Helgo Zettervalls idéer var Herman Theodor Holmgren. Han hade flera prestigefyllda projekt på sin meritlista, som det Nya Universitetshuset i Uppsala, Residenset i Jönköping, Dövstumskolan i Växjö och den omfattande restaureringen av Wrangelska palatset i Stockholm. För omgestaltningen av Gräsgårds kyrka inspirerades han av såväl nygotik som nyromanik, se ritningar ATA G 79/3-5. Både interiört och exteriört försågs kyrkan med dekorelement från båda dessa stilar. Typiskt för den nyromanska stilen är rundbågefriser, lisener och blindingar. I väster försågs tornets ingång med en ny portal och vid ingången i söder byggdes ett nytt vapenhus. Båda dessa ingångar är utförda som rundbågiga perspektivportaler, sk arkivolter, vilket är ett dekorelement typiskt för den romanska stilen. Ett tydligt nygotiskt drag är de spetsiga krön som pryder såväl ingångarna som flera av kyrkans inventarier. Allra mest framträdande var den nya spira som byggdes på tornet. Ett annat typiskt nygotiskt dekorelement är tre- eller fyrpass. Idag finns dessa kvar t ex som dekor på läktarbröstningen. Ett fotografi från tiden efter Holmgrens stilrenovering, se bild nr 8 och 14 under flik 15, visar en kyrka som såväl interiört som exteriört har få odekorerade ytor. En av de viktigare förändringarna i kyrkorummet var ombyggnaden av altaret. Altarpredikstolen togs bort och en nyttillverkad predikstol placerades istället på korets norra vägg. Arkitekt Holmgren ritade en altarpupsats och en altartavla inköptes av konstnären Jacob Silvé.

Arkitekt Holmgrens arbete innebar en total omgestaltning av kyrkorummet och kyrkans exteriör. Få av de åtgärder som utfördes var betingade av konkreta behov av förändring. Genomgripande stilrenoveringar av det här slaget är ovanliga i landsortskyrkor och på Öland gjordes ingen annan liknande renovering vid den här tiden.

Den nygotiska och nyromanska stilen fick en förhållandevis kort glansperiod. Ganska snart svängde stilidealet och byggnader i stil med Gräsgårds kyrka betraktades som överlastade med dekor. När Gräsgårds kyrka målades om 1912 målades det mesta av väggarnas dekor över. Kvar fanns en målad bröstning på långhusets väggar som dock hade en högre linje än tidigare. Man lät också måla bibelspråk över altaret och ingången i söder. Färgskalan ska ha gått i grått. Ytterligare förenklingar gjordes då kyrkorummet på nytt målades om 1935-36. Då

målades all dekor utom bröstningen och bibelspråken över. Taket målades enhetligt vitt istället för att som tidigare med mörkare, markerade valvbågar.

I och med förändringarna av tornets spira såväl under 1700-talet som under 1800-talet hade den övre delen av det medeltida tornet byggts om. Denna ombyggnad visade sig vara undermålig. Redan 1897 var man tvungen att förstärka konstruktionen med järnstänger och på 1920-talet fick man göra ytterligare förstärkningar. Trämaterialet hade ruttnat och därmed hade sprickor uppstått i murarna. Kyrkans långhus var vid den här tiden täckt med ett spåntak. År 1937 byttes detta mot ett tak av enkupigt tegel. Detta var en typ av åtgärd som gjordes på flera av våra kyrkor under 1900-talets första årtionden. Ett exempel är den närbelägna Södra Möckleby kyrka. Att underhålla Holmgrens rikt dekorerade kopparinklädda spira var heller inte så enkelt. 1949 fick församlingen tillstånd att förenkla spirans utformning för att ha råd att renovera den. Ritningarna gjordes av arkitekt Ärland Noreen.

Ärland Noreen kom också att arbeta med nästa stora renovering av kyrkans interiör. Då togs de målade bibelspråken bort på väggarna. Den nygotiska bänkinredningen byggdes om så att den blev sluten med gavlar, dörrar och skärmar dekorerade med speglar. Man tog också bort de nygotiska krönen över sakristians dörrar och träpanelen mellan dessa båda dörrar och altaret.

Under 1980-talet har två större renoveringar gjorts. År 1980-81 renoverades kyrkan interiört. En läktarunderbyggnad byggdes och kyrkorummet fick sin nuvarande färgsättning. Taket målades blått med valvbågarna i vitt. Väggarna förblev vita och inredningen målades i beige, vitt och orange. Flera detaljer i dekoren är förgyllda. Arbetet gjordes efter ritningar av arkitekt Rolf Berg och leddes av konstnären Sven-Bertil Svensson som också tog fram den nuvarande färgsättningen av kyrkan. Några år senare, 1987, genomgick kyrkans exteriör en omfattande renovering som dock inte innebar några förändringar av exteriören.

Av den ursprungligen så konsekvent genomförda stilrenoveringen från 1884 i nygotisk och nyromansk stil finns idag endast delar bevarade. Vid de renoveringar som gjorts under 1900-talet har måleri, bänkar och övrig dekor efterhand skalats bort eller förändrats. Det finns dock än idag kvar en tydlig koppling till 1884 års renovering. Den är framförallt tydlig i de fasta inventarierna som predikstol, orgelfasad, läktarbarriär och altarpopsats. Dessa inventarier har en dekor och en utformning med tydliga kopplingar till den nygotiska och nyromanska stilen. Även exteriört finns flera drag av dessa båda stilar bevarade. Den nuvarande interiöra färgsättningen har dock inte någon historisk grund i den nygotiska eller nyromanska stilen. Äldre beskrivningar av kyrkans färgsättning tyder också på att kulörerna varit mer dämpade. Nästa ommålning av kyrkorummet bör föregås av en noggrann analys av tidigare färgsättningar.

Av de övriga utrymmena i kyrkan måste vapenhuset och tornets andra våning lyftas fram. Dessa båda utrymmen förmedlar än idag en viss medeltida karaktär. Det rektangulära vapenhuset är förhållandevis litet. Förändringar har gjorts under 1800- och 1900-talen men ännu kan man se en del av de medeltida valven och murarnas tjocklek. Rester av tjocka, medeltida murverk är också synliga i korets östra vägg i passagerna in till sakristian. De bevarade medeltida murverken och valven bör alla bevaras för framtiden.

Sammanfattningsvis:

- Som många av kyrkorna på Ölands östra sida ligger Gräsgårds kyrka på den östra landborgen.
- Kyrkbyn har medeltida, kanske ännu äldre, anor. Till kyrkomiljön hör förutom kyrkan och kyrkogården också prästgården.
- Kyrkan har ett medeltida ursprung som idag delvis är bevarat i tornet och korets östra vägg. I vapenhuset och tornets första våning är flera medeltida valvbågar synliga.
- Kyrkans exteriör har bevarat mycket av det uttryck den fick i samband med renoveringen 1884. Tornspirans utformning har förenklats men har ändå bevarat sin nygotiska karaktär.
- Interiört har 1900-talets renoveringar inneburit att stilrenoveringen från 1884 långsamt har skalats av. Bytet av bänkar 1952-53 samt det successiva borttagandet av väggmåleriet är de största förändringarna. Idag påverkas upplevelsen av kyrkorummet också av den färgsättning som kyrkan fick vid renoveringen 1980-81.

II.4 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING (inom parentes använda förkortningar)

Kalmar läns museums topografiska arkiv (KLM)

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet (ATA)

Lantmäteriet

Ahlqvist, Abraham, Ölands historia och beskrifning, 1827 (tolkad och avskriven av Jan-Åke Jansson, Mörbylånga 2002)

Boström, Ragnhild, De öländska kyrkorna –en översikt I: *Kyrkobyggnader 1760-1860* del 2 Småland och Öland, Stockholm 1993 (SvK)

Erixon, Sigurd (red) Sveriges Bebyggelse Landsbygden del IV, Uddevalla 1959

Holdar, C G (red), *Gräsgård mellan hav och hed*, 1993

Håkansson, Gunnar, *Öländska personminnen bevarade i äldre gravstenar, epitafier och andra kyrkliga föremål*, Göteborg 1942

Lindahl Göran, *Högkyrkligt lågkyrkligt frikyrkligt*, Diakonistyrelsens bokförlag 1955

Mörkfors, Gunnel, Nyklassicistiska kyrkorum: utvecklingen i Östergötland 1760-1860, I: *Kyrka i bruk* red. Mörkfors, Olsson, Linköping 1996

Sjöström Ingrid, Kyrkorna från perioden 1760-1860 –en sammanfattande översikt I: *Kyrkobyggnader 1760-1860* del 2 Småland och Öland, Stockholm 1993 (SvK)

Ullén Marian, Stiftsindelningen och kyrkobyggandet i Växjö stift 1760-1860 I: *Kyrkobyggnader 1760-1860* del 2 Småland och Öland, Stockholm 1993 (SvK)

Ullén, Marian. *Öland, landskapets kyrkor*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2003.

Nationalencyklopedien på Internet

Muntliga uppgifter lämnade av:

Göran Svensson, vaktmästare, Sydölands församling